

БИБЛИОТЕКА

W-1.354

3331

433

(47-93)9

5-21

9(47-93)9

11-21

აღა-მამად-ხანის შემოსვლა ქ. ტფილისში *)

შესავალი.

აღა-მამად-ხანის შემოსვლა ქალაქ ტფილისში აღწერე მე 1844 წელსა და შემდეგ მეფის გიორგის ძის ბატონიშვილის თეიმურაზისაგან დაწერილი ვაშოკე, «აღა-მამად-ხანის შემოსვლა ქ. ტფილისში», წავიკითხე და ვაკვირდი, ამისათვის რომ მცირედი მზგავსება არ იყოს იმის და ჩემს აღწერაში, როგორც ბატონიშვილი თეიმურაზს აღწერს, თუ იმ დაწვრილობით და იმდენის ჯარით შეზღუდვით აღა-მამად-ხანსა, იმაზე მომატებული ჯარი რომ ჰყოლოდა, რაც ჰქონდა, მაინც ვერას უზამდნენ ქართველებსა ქ. ტფილისის მახლობელს სიმაგრეებში და დაწვრილებული ვარ, რომ დამარცხებული

*) „აღა-მამად-ხანის შემოსვლა ქ. ტფილისში,“ წერილი ალექსანდრე ვახტანგის ძის ჯამბაკურიან ორბელიანისა, შეიცავს განცალკევებულ ნახევარ თაბახიან რეჟელს, რომელშიაც 48 გვერდია და დაწერილია ყარანდაშით, მაგრამ გარკვეულათ და ლამაზათ. ეს რეჟელი აღმოჩნდა განსვენებულის ქაღალდებში, რომელნიც ჩვენ განვიხილეთ და კნეინა მარიამ ვახტანგის ასულის ჯამბაკურიან ორბელიანის ნება დართვით სხვა მათ მიერ შემოწირულ წიგნებთან და სიგელ-წერილებთან ერთად გადავეცით წერა-კითხვის საზოგადოების წიგნთ-საცავს. სტატია დაწერილია 1844 წ., ხოლო შემდეგ, როდესაც ალექსანდრე ორბელიანს წაუკითხავს თეიმურაზ ბატონიშვილის წერილი „აღა-მამად-ხანის შემოსვლა ქ. ტფილისში“, ავტორს დაუწერია „შესავალი,“ რომელშიაც ის ეხება თეიმურაზის წერილს და მასში მოყვანილ ცნობების სიმართლეს. „შესავალი“, დაწერილია 1850 წ. თაბახ-ნახევარ ქაღალდზე ყარანდაშითავე. წერილი ა. ორბელიანისა დამყარებულია უმეტეს შემთხვევაში თანამედროვე პირების ნაამბობზე, რომელთა შორის ურვეია თეკლე ბატონიშვილიც, ასული მეფე ირაკლი მეორისა და დედა ჩვენი წერილის ავტორისა. ყველა შენიშვნები ამ სტატიისა, რომელნიც სწოლებში იბეჭდებიან, ეკუთვნიან თვით ავტორს. ამ წერილის დაბეჭდვა ამჟამად მით უფრო საქაროთ დაეინახეთ, რომ ათ ეკენისთვის ამა 1895 წ-სა სრულდება ერთი საუკუნე მას შემდეგ, რაც პირველად აღა-მამად-ხანი მოადგა ქ. ტფილისს და თერთმეტ იმავე თვისა აღაოხრა ჩვენი დედა ქალაქი. ტფილისის აოხრებამ აღა-მამად-ხანის მიერ ისეთი თავზარი დასცა საქართველოს, რომ ამას შემდეგ საქართველომ ვერც წამოდ-

493 J

დასაბრუნებდნენ უიზიფლასკებს, სადაც აქ ალა-მამად-ხანის აღწერას-
ში, უოკული უფრო კარგად დანახება, როგორც ვითარ იყო. ის და-
ლოცვილი ბატონიშვილი თეიმურაზ იმ საშინელს და საკვირველს ამ-
ბებს მოესწინა და რატომ ყველა სწორეთ არ აწერა, უფრო სახარბიელო
არ იქნებოდა, მინამ ისე გადაცულით და ჩაჩქმალული?—განა იმს
კუდი ეწოდა რასედექ?

ბატონიშვილი ივანე (ისიც მეფის გიორგის ძე) უფრო დი-
დი შრომის მოყვარული იყო, მინამ ბატონიშვილი თეიმურაზ, ის კი
მოკრიდა იმ ამბების აღწერასა, იცოდა როგორი დიდი უნდა დაე-
სო რამდენიმესათვის, ისევე ისე დაგდო ის ანბები: იქნება სიჩუ-
მეში დაიკარგოს გაჩქესო. ისიც კი შემცოდა სვინადისთან. იმს
უნდა ყველა აწერა, მინამ ბატონისშვილს თეიმურაზს იმისთანა

გა ფეხზე. ჯერ კიდევ ბევრი რამ არის გამოურკვეველი, თუ რა იყო მიზეზი ალა-
მამად-ხანის ანხედრებისა, მის უეცრივ მოსვლისა და ქართველების დამარცხებისა ამ
ომში, მაშინ როდესაც ირაკლის მეფობაში ქართველებს არა ერთხელ დაუშარ-
ცხებიდა ალა-მამად-ხანისთანა მტერი, ხოლო ეგ კი ცნობილია, რომ შინაურ მტრებს
ალა-მამად-ხანის შემოსვლაში და მის გამარჯვებაში დიდი ადგილი ეჭირა. იმ ერთ-
მა გუნდმა ქართველებმა (სულ 2,700 ქართველი იყო წინააღმდეგ 70,000 სპარსე-
ლი ჯარისა), რომელიც საბრძოლად მიეგება მტერს, ისეთი საარაკო მხნეობა და
გმირობა გამოიჩინეს, რომ თვით მძვინვარე და შეუბრალებელ მტერსაც ათქმევინეს,
რომ ასეთი თავ-განწირვა და გმირობა არ გვინახავსო. თუ რამდენი მამაცობა გა-
მოიჩინეს ქართველებმა, იქიდგან სჩანს, რომ ათს სექტემბერს მათ სრულებით და-
ამარცხეს მოწინავე ჯარი სპარსელებისა და ალა-მამად-ხანმა გადასწყვიტა უკუქცევა,
მაგრამ განჯის ხანმა დაარწმუნა, რომ ქართველებს სულ ერთი მუჟა ჯარი ჰყავსო
და ქალაქის მცხოვრებნი სტოვებენ ქალაქსო. მეორე დღეს ქართველებმა უკუ აქ-
ციეს სპარსელები და ალა-მამად-ხანის თვალ წინ წაართვეს მათ ბაირადები. შემდეგ
როდესაც მთელი ჯარი სპარსელებისა ერთად მოადგა ტფილისს ყოველ მხრიდან,
სპარსელები სამჯერ უკუქცეულ იყვნენ ქართველების მიერ, მხოლოდ როდესაც
უმეტესი ნაწილი ქართველების ჯარისა დაიხოცა ამ უთანასწორო ომში, მაშინ
გზა მიეცათ სპარსელებს ქალაქში შემოსვლისა, მაგრამ მეფე ირაკლი კაცმა
ბრძოლის ველს ვერ მოაცილა, მან თითქო იგრძნო, რომ საქართველოს აღსასრუ-
ლმა მოადღია და როდესაც მისმა პირადათ ლომსავით შემამ და თავგანწირვამ
ველარ გასტრა, შიგ შუაგულს მტრებში შევარდა და იქ ხმალდახმალ დაიწყო კაფვა
მტრებისა, ცხადი იყო, რომ მას უნდოდა თავი შეეწირა საქართველოსთვის, მაგ-
რამ ბატონიშვილმა იოანემ არ დაანება. სამასი კაცი თ მიიჭრა მეფე ირაკლის-
თან, თავ-განწირვით მოუგერა მტრები და ძალის-ძალიად გამოიყვანა ის ბრძოლის
ველიდან. ხოლო სხვები იქვე შეაკვდნენ მტრებს და გმირულად შესწირეს თავი მა-
მულს მის უკანასკნელს სულთახუთვაში. მეტი არ იქნება ამ გმირების სული ასი
წლის შემდეგ ლოცვით მაინც მოვიხსენიოთ.

კ. თაყაიშვილი

ტყუილებით გაეჭიჯვნა ის უბოროტ და გასაშტერებელი დრო სიმწარისა საქართველში.

მე ამ შესავალში ამას იმისთვის არ ვწერ, რომ მე ჩემი დავა-მტვიცლ-მეთქი. იმისთვის ვწერ, რომ ბატონიშვილის თეიმურაზისაგან მოვიხსნა; იმას უნდა დაუფერებელი ყველა სწორეთ დაწერა, რადგან მომსწრე იყო ამ ამბებისა, მინამ ისე გადაესხაფერებინა.

მართალია ბატონიშვილი თეიმურაზ იმ აღა-მამად-ხანის მოსვლის ამბებში შიგ არ იყო, მაგრამ როგორ იქნებოდა ყველა ნამდვილად არა სტყუილად, ამ ამბების დამწერსა და ნამეტნავად სამეფოს სახლის შვილსა?—ეტყობა რომ თავის მიხედვების გამო ამ ამბების ჩაჩქმალვა ნდომია: ეკება იმ ამბებისა არავინ არა შეიტყუოს რა, ესეც რომ ჩვენანებსაც ბევრი ძალიანი საგებელი სიტყვები მოხვდებოდათ და ამასაც მოწიდათ და იმიტომ ისე სხუა რიგით გადაურცლია, რომელიცა ყოველი ამ გვარის ამბები უთუოთ გულხდით სწორეთ უნდა დამწერებს და დაუფერებთ.

შირველი. თეიმურაზ ბატონიშვილის მამა ბატონიშვილი გიორგი, ჩემიც ბიძა (შემდგომ მეფე) და ჩვენი სახლის აღმადგენელიც იყო. თავის დამ დედა ჩემი, იმან შერთო მამაჩემსა, მაგრამ აბა ტყუილი როგორ ვთქვამ?—ის რომ იმდროს სიღნაღში იყო და იმთენი შემოყრილი ჯარი, ხელგამომავალი ქართველები, ზოგიერთებმა რომ დაითხოვეს: საჭირო აღარ არის, დაიფანტენით თქვენი სახლებისაგან, განა მძიმეთ მიანდა ეს იმას, სწორეთ ვთქვამ, რადგან მამა იყო. მე შევეცა გიორგის არ ვამტყუნებ, მე იმით ვამტყუნებ, ვინც იმას ატყუებდნენ, თითქმის იმას არა ჰქითხავდნენ. გულწრფელი და სწორელიც იყო და იმის სახელით მოქმედებდნენ, როგორც იმით თვითონ უნდოდნენ. იმითი სახელი აქვე იქნება.

შეორე. აბა იქ ბატონიშვილს გიორგისთან, ის ვინ იყო, მეფის ირავლისაგან ყურებ დასხუბილი დალატისთვის?—აღა-მამად-ხანის მოსვლის შემდგომ, ბატონიშვილს დავითს რომ შესვდა, მივიდა იმისთან, წვერი დაუჭირა და მოთმინებით გამოსუღმა უთხრა: განა ის მამა-ჩემი მოატყუე და საქართველო დააღუბინა?—ამ წვერში ასე ძაღლებმა გიყონო. წაჭკრა გულში და გაიარა. ის დავითიც საქმის გაუჩხრეკელი დაუსვავი და მეტი გულადლებულიც იყო, ისე რომ,

როდისაც გაჯავრდებოდა, ბრალისა და უბრალეს საქმეს კრთმინეთში აურევდა. იმ გულში წაკერის შემდეგ რომ გაიარა, მასუკან გადაეცა და დაეცა და თავის მამას შეეყვანა გიორგისა ცუდათ სსენებს დაუწყეს.

მესამე. ბატონიშვილი თეიმურაზი, იმ თავის დედის ძმისა, თ. რევაზი ენდრონიკაშვილის იმთენს დალატობას რათა მალავს, როგორ ქვეუდნად ატყუებდა ბატონიშვილს გიორგისა შეფის ირაკლის წინააღმდეგობაზე და სსენი¹⁾, რომელიცა ბატონიშვილი დავით იმ თავის ბიძას რევაზს, ყოვლის საზინდარის სიტყვებითა რუნიდა, — თავის მამის შეფის ირაკლის დალატისთვის, რომელსაცა ჯერ ბატონიშვილს გიორგისა იმ რევაზის დაჟვერნდა ცოლათ და მასუკან იმ თ. გოგია (გიორგი) წიციშვილისა. ბატონიშვილი და ვითმის მომატებულს სახელი დაარქვა იმის: ხათა გოგია. რადგან საქართველს ბეჭი ხათა (განსაცდელი) შეამთხვია, იმსუდ დაარქვა.

და მეოთხე. ბატონიშვილის თეიმურაზის ბიძა (ხემიცი), ბატონიშვილი იუჯან, ქართლში რომ იჯდა და მთელს ქართლსა განაგებდა²⁾ სამუხრანადგან ქსანს გაღმა, მტკვრის გაღმა-გამოღმა, რატომ ათი ათასი მეომარი თავის მამას შეეყვანა ირაკლის არ გამორეგზანა, ადვილათაც შეეძლო — იმსუდ რა ვთქვით? — იქ იყვნენ იმ ქართლში ასეთი დვთის მტრები, რომ სრამც თუ ჯარი, მთელი ქართლის ხალხი ეშმაკობით აჭყარეს და სამაგრეს ტყეებში დაიხიზ-

1) მეფის ირაკლის მოსაშველებელი ჯარი იმ რევაზმა არ გამოაგზავნიან გიორგი ბატონიშვილსა: ალა-მამად-ხანი ორასი ათასი კაცით მოდის საქართველოზე და ამბავი მამივიდა მეფე ირაკლიც აყრას აპირებო, ჩვენც რომ ავიყარნეთ და სიმაგრეში დავიხიზნეთ კარგი იქნებო. ამგვარების გაკეთებულებით ატყუებდა ყოველსაქმეებში, მისყიდული სომხებისგან. მეფის ირაკლისგან სამჯერ გაგზავნილი კაცი ბატონიშვილს გიორგისთან: საჩქაროთ ჯარები მომაშველე, ალა-მამად-ხანი დაგვიანლოვდარ, ის სამი არც ერთი არ მიუშვა რევაზმა, ბატონიშვილი გიორგი ენახათ, იმ მიზეზით რომ ბატონიშვილი ავათ ბძანდებო. აქ ამ აღწერაშიაც წაიკითხება, თ. აბელ ენდრონიკაშვილი რომ გაგზავნა მეფე ირაკლიმ. ერთი სიტყვით, იქამდისინ იეშმაკა რევაზ ენდრონიკაშვილმა, რომ ბატონიშვილი გიორგიც აპყარა სილნადიდან და ზევით კახეთში გაისტუმრა. ის რომ გაისტუმრა, თვითონ წამოვიდა მეფის ირაკლისაქენ იმის დასალუპათ. ამ ალა-მამად-ხანის აღწერაშია, რაც ჰქნა იმან, და სხუა ამბებიც ბევრი არის იმის დალატობა.

2) დიდი მშვიდობიანი კეთილი და უზომო მლოცავი იყო, რომელსაცა მომატებული ესენი ქვეყანასა ძალიან აუნებს.

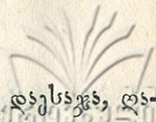
ნენ. როგორც ბატონიშვილები აღმსრულნი (ვასტანგ), დავითი და ივანე ჩამოვიდნენ, კიდევ ივანე მუსხიშვილი და კვლავ სხუბა, რადგან ვასტანგის მონათესავე იმითი, ისე ბატონიშვილი იულონ ჩამოვიდოდა, განა ის ვერ იშოვნოდა მსედრებს, მეფეს ირაკლისთან სისხლი დაეღვარათ მამულისათვის?—რა უნდა ქნა, დაუფლომელს ვერ მოშორებოდა, ხელში უჭირავდა ილატომდა, ეს იყო იმის ხელახლა. «მხე იყავ და განძობადი», ეს ვი დავიწვებული ქნადა.

საქართველოში სხვა დათარღული დასა იყო წინააღმდეგი მეფის ირაკლისა: შირველი დასა სომხებისა, რომლებთანაც სომხების არანაურთს (მასუგან ორქივანტური, კიმიანის ბატონიარხი) იოსებ არღუთიანს შეერთება ქნადა რუსეთიდგან. ამ სომხების დასა ყოველი საქართველოს ამბავი კარგად იცოდა და სამეფოს სახლისა, რომელთაც ყველგან ჩუმი აგენტები ჰყვანდათ; თვითონ ხომ თავისით საქმობდნენ და იმ მეფის ირაკლის უკმაყოფილო დასაც ძალიან ხელს უშინებდა, მეფის ირაკლის დაღუბვაში (ის უკმაყოფილო დასა აქ მესამე დასად არის ხსენებული). მაგრამ უფრო სწორეს გარკვევისთვის, ჯერ ეს უნდა ვსთქვათ, რომ როდისაც მეფე ვასტანგს და ბატონიშვილი ბაქარ (მეფის ვასტანგის შვილი.) რუსეთში გარდაიცვალნენ, მას უგან იმათ მონათესავედ არანაურთი იოსებ არღუთიანი იყო საქართველოს დასაღუბად და დაღუპა იმან იმ ზოგიერთის სომხებითა, საფუძვლამდის.

მეორე დასა იყო თ. გარსევანს ჭავჭავაძისა მეფის ირაკლისაგან ამდებული ყოველასთაოთა, რომელიცა დიდად ცდილობდა საიდუმლოთ, რომ საქართველო რუსეთის ქვეშეკრძომი ყოფილიყო.

და მესამე დასა იყო უკმაყოფილო დასა მეფის ირაკლისა. ისინა საქართველოში და იმერეთში დადიოდნენ და მეფეს ირაკლის უმტკრებდნენ სახისა—ეს ქსნის ერთგულები. სხუბის სახელებიც ხომ ზევით გაიგონეთ და სარდალა თ. ივანე ორბელიანიც იყო გარეული თავის ბაძაშვილებითა, რომლებსაც დიდი ერთობა ქნადათ იმ სომხებთან და ესენი ატყუებდნენ იმათ ყოველს თავის განძობვაში—ის სომხები³⁾

³⁾ მინამ სარდალი თ. დავით ორბელიანი მოკვდებოდა, იმის სიცოცხლეში იმათ ვერა გაბედეს რა (ივანე შვილი იყო და ისინი მისი შვილები) და როდესაც გარდაიცვალა, მასუგან დაიწყეს იმათ მეფის ირაკლის მტრობა, იმ სომხების ჩაგონებით.

რა უნდა ექნა მეფეს ირაკლის, კელაქკინ კელარ დაესაჯა, ლა-
ლატისთვის თვით ის ერისთავიანა დასაჯა, იმის სახელის შვილები
რსმაღლით გააქნენ, იქიდან ჯარი მოიყვანეს და ქართლში სოფ-
ლებს ხდენა დაუწყეს, სადაც ამის გამო მეფის ირაკლის წინააღმ-
დეგებისაგან შეიქნა ლაშარაკი: გაკაქტევიით და გაკაქტევიით. ზო-
გი რსმაღლისაგან ამბობდა, ზოგი ლეგებისაგან და ზოგი ყიზილბა-
შისაგან, მაგრამ ამდროს მეფე ირაკლიმ თავის შვილი იუფან ჯა-
რით გაგზავნა ქართლისაგან და ზედა-კელაშედ ის გაქტევილი ქსნის
ერისთავიანი ძალიან დაამარცხებინა, რომელიმაც ამნ ცოტათ დახრება
ის მეფეს ირაკლიშედ მოლანაგებინა: გაკაქტევიით. მაგრამ მანც
მეფეს ირაკლისა ასე ღონე წართმეული ჰქონდა იმ თავის წინააღ-
მდეგებისაგან, დიან საიდუმლოს საქმობითა, იმ თავის უკანასკნელს
დროებში, რომ კელარა შეეძლო რა, მაგრამ ალარა გასდიოდა რა
თავის ქვეყანაში, რომელსაც იმთენის რეპისაგან ალარა მოატყუეს,
საქართველოსათვის კარგი უზრუნა რამე.

მეფეს ადუგებულს ზღვაში მაგარი ჩინებული სომადლი
რომ იღუპებოდა, სწორეთ ერეკლეს მდგომარეობა იმ სომადლსა
გვანდა: იღუპებოდა, მაგრამ მანც კიდევ შეუზოგრა იბრძოდა თავის
უკანასკნელს სულის ამოსულამდინ, თავის საქართველოს და თავის
ქართველებისათვის.

ამ ამბების შემდგომ, რა კარგი მოუვიდოდა მეფეს ერეკლეს,
ანუ ერთიან იმის ოჯახს და ბოლო დროს საქართველოს? — უსკე-
ლია, რომ საქართველო ვერაფრით თავს ვერ შეიმარტებდა, უნდა
დამხობილიყო. მაგრამ ამთენი მოსეული საშინელება მანც კიდევ
ვერს უზამდნენ, ვერც ერეკლეს, ვერც იმის ოჯახს და ვერც საქა-
რთველსა, თუ ის ქალაქ ტფილისის ზოგიერთი სომხები არა
ყოფილიყვნენ, რომლებსაც — იმ მეფის ირაკლის წინააღმდეგებსა —
თავათ ცუცხლა წავადებული ჰქონდათ მეფის ირაკლის საგნებზედ
და ისინი უფრო კიდევ უბეჭადნენ და უფრო ამდიერებდნენ, სა-
დაც ყოველი წინააღმდეგობა, ანუ გაძლიერებული მტრობა, იმა-
გან იყო, რომლებმაც ალა-მამად-ხანიც იმ სომხებმა მოიყვანეს და
საქართველოც იმათ დაღუპეს. აი ის სომხები: ვირველა მოქმედი
არაჩნურთი არღუთიანი, ამის ძმისწული მიმასში სოლომან, მისკარ-

ბაში იოსებ ბებუთაშვილი, ქალაქის მელიქი დაწინა ბებუთაშვილი, მილახვარი იოსებ ფორდნაშვილი, მდივანბეგი სულხან თუმანიშვილი, ამის მის მანუჩარ და სულხანის შვილი შიომ, იოსებ და აკეტიქა შაბათაშვილები და კვლად არტემ არარტვი, რომლისაც ამის ამბავი ქვემოთ იქნება, და ამათი გულები კიდევ ბეგრის არს, რომლებიცა მუშაობდნენ ამათის დარბევით, საქართველო და ქართველები ძირითადი იყვნენ.

შატონიშვილი თეიმურაზ, ისე სსუა რიგათ რომ სწერს აღამამად-ხანის ამბავსა, იქ სსუა მიზეზები არის და რაც მიზეზია, იმას თავის დროზე აღვწერ, თუ ღმერთი საცოცხლეს მომცემს, და სსუებსაც ბეგრის, ესეა კი არ შეიძლება.

1850-ს წელსა ქ. ტფილისს.

წინასიტყვაობა.

რომდენის მომსწრე შარბისაგან გამიგონია აღამამად-ხანის შემოსვლა ქ. ტფილისში, რომელსაც იმათგან შემოიკრება ეს ამბები და აქ აღმიწერია, მაგრამ ზოგიერთის მეფის ირაკლის წინააღმდეგობისაგან სულ სსუა რიგათ გამიგონია, რომ მეფის ირაკლის სწორე და მართალი საქმე დაჭყარონ და იმის ღირსება მოსპობნ. სსუა ზოგიერთების მეფის ირაკლის წინააღმდეგობისაგან კიდევ უფრო სსუა რიგად გამიგონია აღამამად-ხანის შემოსვლა ქ. ტფილისში, ესე იგი იმისი ანბები სულ არაფრად მიანნდათ; იმაზედ ავთ იტყოდნენ, მითამ არაფერი იყო, სულ არც რძი ყოფილაყოს ცარიელი კინკლაობას მეტი: მეფე არაკლი თავის ქართულებით გაიქცა, წაგდა და ქ. ტფილისი გააოხრებინა უსვინადანათა. დაიჭურებთ ამას რომ მეფეს ირაკლის, იმ-სთან კაცსა, რაც უნდა ცოტა ჯარი ჰყოლოდა, აღამამად-ხანის დარბევებდა, ნამეტრაკად თავის დედა ქალაქის შირში? — აი მეფის ირაკლის მტრების ცრუენანი, რომელთაც რომ უნდათ იმის დამდაბლება, მაგრამ სიმართლე არ დაიმალება.

მეორე ესეც უთქვამს: მითამ კრწანისს ყოფილიყოს რძი, იმ მოკუნტულს შატარას ადგილს, ბალებით სავსეში? — მალან კარ-

გი იქნებოდა ეს კრწანისი და ქ. ტფილისი გაემგებინა, მასშინ აღ-მამად-ხან ველაჩას იქმნა, მაგრამ მეფე ირაკლიმ თავის მფარველად, სოლდუჩისს⁴⁾ თავს ველში მტკვრის შიშვედ მისცა ომი და უკან დიდ მინდორში მოსწოლოდა ჯარი აღ-მამად-ხანისა, სადაც იმერეთის თავად-აზნაურთა ორის დღის ომში, გლეხ მეომარს გარდა, ორასი მეტი თავად-აზნაური მოკიდა, დაჭრილები კიდევ სხუა იყო, და ქართველები ხომ რასაკვირველია... აქ აღწერილობაში უფრო გარკვეული და ნათლად დანახება სულ ერთიან ის ანბები.

თ. ა. ვას. ძე ჯ. ორბელიანი.

1844-ს წელსა ქ. ტფილისში.

აღ-მამად-ხანის შემოვლა ქ. ტფილისში (1795-საწელსა სეკტემბრის 11-სა დღეს).

მინამ აღ-მამად-ხან მოვიდოდა, ოთხი თუ ხუთის წლის წინათა მეფე ირაკლი ქართლში მიბმანდებოდა ორი-ათასი რჩეული ქართველის ცხენანის ჯარითა, რომელსაცა ამდროს აღმარავინ აღარ ჰყვანდა მტერი. იმერეთი და ლეკები გაიერთა, ესე იგი ქართველ-აქანი, ამიტომ რომ ბეგრის დეგნით დალადა ისინი და დიდ-თაც უცადა იმათ შერბობასა. თუმიცა ცოტათ კიდევ ვანტი-კუნტად მოდიოდნენ, მაგრამ ძაღან სუსტათ. ოსმალეს და უიზილბაშებს კი არაფრათ აგდებდა. საქმე თავისი მძევი იმერლები და ლეკები იყვნენ, რა კი ისინი გაიერთა, გამხიარულებული მიბმანდებოდა ქართლისაკენ ცოლშვილებით და დედამიც იქ სლებია თავის დედამასს, მეფე დედოფალსა.

ტირითფანს მინდორში რომ გავიდნენ და იმ მშუენიქს დასტას თვალი გადააკლო მ. ირაკლიმ, —სიამავეთ ბძანა: ათი ათასი უიზილბაშის ან ოსმალეს ჯარი შემხედეს, თუაღს არ ავსანხამებინებ, ასე ჩქარა დაკამარცხებ. ამასთანავე დასტას დადგმა უბძანა და

⁴⁾ ეს კი მართალია, რომ უწინ იმ ხეობას კრწანის უძახდნენ და ამის გამო კრწანისის ომათ უთქუაშით აღ-მამად-ხანისა ომი და მეფის ირაკლისა, თორემ ომი სწორეთ იქ ყოფილა, სოღალუხის თავში, ვიწრო გზის შესავალის ველზე.

ყუწლანი წყობით დადგნენ. მოატანინა ჯვარსე ჩამოცმული ქუდი, მინდორში ნიშნათ დასმევიანა, ერთთს მხარეს თავის სასწეველბას აყურებინა, თვითონ იმათ გუწრდით მოუდგა და რჩეულთ მხედართ უბრძანა: ახა თოფი ესროლეთ და ტყუია მოახუწდრეთ მაგას, მაგრამ თუ თქუწნ დახედნთ, მასუკან ჩემი რიგი იქნება და მე უუტუწლად მოვასუწდრებო. «ყუწლანი მიხედნენ, რომ თვით მეფეს უნდოდა სროლა და ამისთვის გაუფთხილდნენ, არ მოვასუწდრათო.

ქუდზე კარგათ მოშორებით ერთი ქვის ნიშანი დასდეს; ცხენ გატყენებული მხედარი იქ რომ მივიდოდა, იქიდგან უნდა შეეტყუარცა თოფი, და თუ დაეცდინა, მას უკან რიგით ესროლათ, მაგრამ არავინ არ მოახუწდრა, მეფეს უთავაზეს.

მეფე ირავლი თუმიცა მოხუცებული იყო, მაგრამ არც თუალთ აკლდა, არც ყურთ სმენას, არც გონებას და არც ენას. თუმიცა ყმაწვილკაცობის ღრუ აღარ ჰქონდა, მაგრამ ჯვარინანობას და მდეკრობასა კარგათ სძლებდა და არავინედ ნაკლებ შრომას არა სწევდა.

რჩეულთ მხედართ დასმულს ქუდს რომ კერავინ მოახუწდრა, მეფემ დაიძხა: ახლა ჩემი რიგი არის. ამისთან რქროთ დარახტული საუცხხოვო წითელი ცხენი მოტკვარეს; მოხუცებულია და ტანთ მომცრო კანმა კელი სტარა უნავიანის ტასტას და მიფრინულვიით მოაფრინდა, უხანგში ფეხი არ გაყო. იმ ბუდაურს ცხენზე რომ გენახათ მეფე, ამას იტყოდით: ოცდა და ათის წლის კაცი არისო, წვერსაც შავათ რომ შეიღებავდა, მოხუცებულია სულ აღარ ეტყობოდაო.

მოკდნის თავს რომ მიიყუანა ცხენი და თავს მოკდნისას დადგა, მახუწლი იტყოდა: დახატულსა ჰგავსო. როდისაც ცხენი გაიხტუნა და სრულებით გაიძარათ, სწორედ ფრთებ შესხმული გუწგონაო. დანიშნულს ადგილს რომ მივიდა, ასე სწრაფათ მოიძარჯვა თოფი, რომ ყუწლანი გაოცდენ; ამისთანვე გაეარდა თოფი და ტყუამ შუა გახვრიტა ქუდი, რომელთაც ყუწლამ შეწუხებით დაიძახესო:

— «ცოდო არის, რომ შენ საქართუწლეს მოუკვდე».

მასუკან ცხენი მოიბრუნა და ყუწლას სიამოვნით უთხრა:

— «მე მოხუცებულია გაჯობეთ ყუწლას».

გორის ქალაქში განისუწნებდა და ეგრეთუწ სამეფოს საქმეს განაგებდა, რომელმაცა ერთს სადილხედ მხიარულებითა თქუა თაჲვის ცოლშვილებში და მახლობლებში:

—«ღოეს ლეკებიც გაგვიერთდნენ და ახლა ღვთის მოწყალეზით იმედი მაქვს, ყოუწლს საქართუწლას საქმეს ვარჯათ მოვიყუანო, ამიტომ რომ ახლა იმერეთი ქართლ-ვანეთს რომ გაუერთდა, ერთი სამეფო საქართუწლად შეიქნა ესენი, ამით დიდათ განძლიერდება ეს ქუწყანა. მეორეც ეს ჭარ-ბელაქანიც ესლს რომ გაგვიერთდა და ამას იქით ხომ ბედნიერებაში წავა ეს ჩუწნი მშობელი ქვეყანა, რომლებმაცა ამისთვისა ღმერთს მადლობა შეკვირეთ ყუწლამაო».

მაგრამ ქართუწლების დათარულება მტრებმა ეს ანბები რომ შეიტყეს, ამ ქვეყნების გაერთება, მასინვე ღვთის ვარჯებობის საქმეს შეუდგნენ და აღა-მამად-ხან მოიყანეს საქართუწლადუე. თუ შემოხვევას ვიზოვნი, ვინც ესენი ქნა, უთუოთ იმათ საქმეებსა წვრილად აღვიწერ.

გორის ქალაქში ამის გამძრახუწლი: ახლა საქართუწლას საქმეს ვარჯათ მოვიყუანო, — სპარსეთიდან ამბავი მოუვიდა: აღამამად-ხანს ვინძრახუა აქუს საქართუწლადუე წამოვიდეს დიდის ჯარითაო.

ჟერ მეფეს ირავლის არ იამა და თქუა. — «რა ვქნა, როგორ დავაწყო საქართუწლას საქმე, როდის უნდა მოვიცალო? — ამთენი ხანი სისხლის ღვრა რით არ მაკმარა ჩემმა ბედმა, რომელიცა ესლს კიდევ უნდა შევცურდე სისხლში. ღმერთო! რა ამბავია ამ ჩუწნ ქართუწლების თავზე ამდენი საშინელება, როგორ არ შავკობრალეებ? — მას უკან ვარჯა დათვიქრების შემდეგ: — «რახან აღარ იქნა, დეესსენ, მოვიდეს ის ხოჯა აღამამად-ხან, ასეთს საქმეს უხამ, კელარც ერთი იმათანი ვერ გავიდეს საქართუწლადუენ».

მაგდენი ხანი გორს აღარ დადგა ქალ. ტფილისში ჩამოვიდა და მზადებაში შევიდა, როგორის რიგით დასკდეს აღამამად-ხანსა.

ჟერ ეს უნდა ითქუას, აღამამად-ხან რათ მოდიოდა საქართუწლადუე? — შირუწლად აღამამად-ხანი მ. ირავლისა მეგობრობდა და ყოველთვის ცდილობდა მ. ირავლის დაახლოებას, მაგრამ როდი-

საც შეეტყო მ. ირაკლი რუსეთს დამეკობრება, დიდათ სწუნობდა და ამასთან თურმე აღარ მოასულნეს მეფის ირაკლის წინააღმდეგ გემის: წადი საქართველოზე და მ. ირაკლი დასაჯეო. ამასთან ბეკის ავს ამბავს ეუბნებოდნენ მეფეს ირაკლიზედ), რომელიცა ბეკის ავის ღაზაჩკით იძულებული იქმნა, მაშინუჭ მზადებაში შევიდა, საქართველოზედ წამოვიდეს, მაგრამ ჯერ მაინც ელჩი გამოუგზავნა, რომ კელი აიღოს რუსეთზე. ამდროს ახალი ჩამოსული იყო გორიდან ქ. ტფილისში. მიმდობი რუსეთის ერთ-მორწმუნეობისა და იმის ძლიერებისა, ცივი ზისუხი მისცა ელჩისა და უიმედათ გაისტუმრდა, მაგრამ მაშინვე შეთუალებები დაადგინა ელჩისა და თვითონ მზადებაში შევიდა, როგორც რიგით დახვედეს აღა-მამად-ხანისა. ამ ამბავში გაგზავნილის შეთუალებებისაგან ამბავი მოუვიდა: აღა-მამად-ხანს სხუა და სხუა საქმეები გაუჩნდა და მინამ არ შეასრულებს, მინამდისინ აღარ აზირებს წამოსვლასაო. ეს ამბავი დიდათ იამა, ამისთვის რომ უფრო გულდადებათ მოემზადებოდა. ამასში კარგა ხანი გავიდა და ბოლოს 1794-სა წელსა, ზაფხულის დროს, კიდევ ამბავი მოუვიდა: ახლა უთუოთ განძახნა აქვს, წამოვიდეს აღა-მამად-ხანიო.

დაუყოვნად მეფე ირაკლიმ ბატონიშვილები, დიდრონი კაცები და პირუტყვი თათრის დალაგები მოაწვია და იმათთან დაიწყო ეს სიტყუა: ჩემო ძმანო ქართველებო! ჩუქნი გულგონი გაყვარობა, ჩუქნი მკლავის ძალი და ჩუქნი ხმლის მტკრელობა დიდი ხანი არის რომ სპარსელებს აღარ უნახამთ, ეტყობათ ეს იმათ დავიწყებიათ, ამისთვისა ესლა კიდევ კელი წაუყრიათ იმათ, და იმ ჩუქნს ახალს მტერსა, სოჯა აღა-მამად-ხანს, რომელსაცა დაგროვილი სპარსელები მოჰყავს ჩუქნზე, ჩუქნს დასამონათ. დეე მოიუწონს, ერთი კიდევ გინახონ და უკანასკნელად დაიჯერონ იმათ, რომ კიდევ ის ქართველები ვუფილავართ, ისეუ ის უშიშარი, უძლეულები. მაშ ამის შედგომ ვინ რას იტყვით და რომელი რას რჩევას მოგვცემით ამ თათბირში, როგორ დახვედეთ იმათ ფუქსს სიმძლეარესა—

*) განჯის ხანი ხომ სწერდა წიგნებს აღა-მამად-ხანსა და აღლევებდა მეფეს ირაკლიზედ, მაგრამ იქაც იყვნენ იმის თანაშემწენილი, რომ ისინიც აღლევებდნენ.

აქ ივანე მუხრანის-ბატონმა დაიძახა: დავსჯდეთ ჩუქნი ძუჭლის მაგარისა გუჯით. ერთიანთ ხელაღულებულები: «დავსჯდეთ, დავსჯდეთ!»

მეფე ირაკლიმ—«მაშ ახლა: რჩევა ბძანეთ.»

ამაზედ ზოგმა რა თქვა და ზოგმა რა, მაგრამ სამისაგან რომ ითქვა, იმათმა აზრმა სხუჭბის რჩევა დაჭყარა. აი ის სამნი ესენი არიან და იმათი აზრი ასე ითქვა.

შირგელი აზრი სარდალისა თ. დავით ჯ. ორბელიანისა, მაგრამ ამ რჩევის შემდგომ მატენი ხანი აღარ გავიდა, დამბლას მოუვიდა და იმ აშბუბში იპერეთში გადაიყვანეს მძიმე ავითუროფი და აღარც გონება ჭქონდა რიგზედ. აი ის აზრი:

«ჩემო ხელმწიფევე, ჩემი რჩევა ეს განსჯათ: მთელი ყაზაგ-ბორჩალო და შამშადილის ხალხი თავის ცოლშვილებით თქუჭნის ბძანებით ბირთვიზის სიმაგრეში შეკეფიანო, იქიდვან ჯარებს გაუსკვ და მინამ არეზიდვან გატეხილ სიღთან ამოვა, რაც ცხენები ევალებათ ყიზილბაშებს, ან ჯორები და ან აქლემები, უფროსი ერთს დავატანებინებ. გარდა ამისა სადაც სიმაგრე შემსკდება, თვით მე შეკებში და თქუჭნის ბედნიერებით ძალე დავამარცხებ და ჩქარაც დავაბრუნებ.» ამ უკანასკნელს სიტყვასთან მეფე ირაკლიმ თავის სამეხ სარდალს დავითს (მეფის ქალი ჭყუნდა ცოლათ თამარი) სამოკებით შესხდა, მასუკან თავისთან გადაიყვანა და სიყუარულით გუჯზედ მიიკრა. ეს აზრი ყუჭლამ მოაწონეს, მაგრამ მერე ყაზახის ვეჭილმა ფანაჯამ მოახსენა.

მეორე აზრი ფანაჯასი:

«რაც სარდალმა დავითმა მოგახსენათ, დიან კარგი აზრი განსჯათ, მაგრამ მეც ერთს აზრსა მოგახსენებთ და მასუკან რომც თქუჭნი ნება იყოს, ისე ინებეთ: შამშადილში რომ შამოვა აღა-მამად ხან და ერთს ადგილს ჩამოსტება, იქ რაც შამშადილის, ყაზახის და ბორჩალოს ჯოგებია, ფაშატი ცხენები, შეეყრი და ერთს გათენებისას სულ ერთიან ყიზილბაშის ურდოში დაურკვ. მაშინ ნახვით რომ ყიზილბაშის შესაჯდომი ულაყი ცხენები სულ ერთიან დასწყუჭტენ, ჭაკცხენებში გაერევიან და ყიზილბაშის ურდოს სულ აურკვენ, რომ ყიზილბაშის ჯარი ქუჭკითი დაჩხეს. ამასთან თქუჭნ

თქუწნის ჯარებითა დაესხმით ყიზილბაშებს და ასე დაკამარცხებოთ იმათ ჯარსა, რომ ნახევარი ძლივს წავიდეს».

ამ სიტყუასთანვე მეფემ და სსუჭბმაც დიდათ მოუწონეს ეს აზრიც. მეფემ კარგი ხალათიც უბოძა, მაგრამ შემდგომ მეფე ირაკლმა თქუა:

— «უკთხ აზრს მეც ვიტყუ, და შემდგომ, რომელიცა სჯობდეს, იმას შეუდგეთ».

როგორცაც ეს დაწყობილობა ევროპიის დაწყობილობასა მიე-
გუხანება, მაგრამ იმან ევროპიისა აწა იცოდნა-რას მხალოდ ამის მე-
ტი, რომ ხანდისხან ზატრები იახლებოდნენ და ისინი უამბობდენ
ევროპის ამბებსა. ან რდესმე ევროპიის მოგზაური მოვიდოდა, ისი-
ნიც. იქნება როგორმე ცოტადნათ შეეწოდა ის იმათი ამბები, მა-
გრამ უფრო უნამეტრიაკესი იმისი ეს იყო, რომ რძების ღენიის კა-
ცი იყო, რაც მამინდელს დროს შეეუკრებოდა და მასუგან იმდენის
წლებისა, იმთენს უნაგარიშოს რძებში გამოცდილი, ის ყოველს
სამინელებსაში უშიშარი, რომლებმაცა იმთენმა აუარებულმა გამარჯუწ-
ბამს გააღაღეს მტრებზედ.

მესამე აზრი მეფის ირაკლისა:

«მე მინდა აღა-მამად-ხან და იმის ჯარი ასე წავასდინო, რომ
საქართუწლადგან ერთი მოახნე ყიზილბაშში კვლარ გავიდეს, მას-
უგან რაც მინდა, სპარსეთს იმას ვაქნეკინებ. მე აღა-მამად-ხანს აწ-
სად არ შეგებმი, მოვიყუან სოღალუხს, იქით მინდოწში ჩამოვასდენ
მტკუარის მახლობლად. ამ დროს მეც სოღალუხსიდგან მცირეს ჯარს
დავანახუწბ, მითამ იმასე მეტი ჯარი არა მუავს, რომ აღა-მამად-
ხანის ჯარი უფრო გათამამდნენ, მაგრამ რთხმოცა ათასზე მეტი
ჯარი, ამ ქალაქის მოახლოვოდ ანუ ამის გარშემო მუყოლებს და-
ფარულს ადგილებში, რომლებიცა ის ადგილები ესენი არიან, და აწ
რა ერთიც ჯარები იქ იდგებიან, აი ესლა გაიგონებთ: ათათასა
ჩუწნი მეომარი სოღალუხის გაღმა ქალაში იქნებიან დამალული,
უარაიასის მხარეს. ათათასს მეომარსა დაას ჩუმათ მოვატარებ და
აღლუჟის ყელებში გავგზავნი, რომ დრომდისინ იქ იყვნენ დამა-
ლულნი. ხუთათასს მეომარსა გატეხილის ხიდისაკენ მალვით გა-
ვგზავნი, რომ ანასსლგტი ყიზილბაშის მეომარი იმათ არ გაუშონ.

ათიათას მეომარსა სოფლების ყელეებში დაკაყენებუ პირისპირ ყი-
 ზილობასა და მე დანარჩენის ჯარითა და თვრამეტის ზარბაზნითა
 ტახსმელის გზასედ გადვივლი თელეთისაკენ და გათენებოსს ყი-
 ზილობასი ჯარსედ მივაღ და თვრამეტს ზარბაზნებს ერთად დაუ-
 შენ მოუწყულტელათ, რომ ჯერ ამით ზარი დაეცეს ყიზილობაშებს;
 ოციათას ჩუწნი მეომარსაც შევატყეებინებ და მე დანარჩენის ჯარით
 უკან შეუდგები. ამ დროს იქით იაღლუჯის ჯარი და აქეთი სოფლ-
 ლების ყელის ჯარი, სწორეთ ამ დროს გამიკვლენ, და სამის მხრით
 გაქს შემოკერტემით ყიზილობასი ჯარსა, რომ აწსაითკენ არა ჭქენ-
 დეს გზა, თუ არ მტკვრისაკენ. ყიზილობაშების გაქტეულსა ჯარსა
 მივეუწბით და მტკვარს მივაყენებთ. ამ დროს უეცრათ, ათიათასი
 ჩუწნი მეომარი გაღმიდან ტრცხლს მოუკიდებენ ყიზილობასი ჯარსა
 და სამის მხრიდგანაც ჩუწნი მივაწუწბით. აქ მე დარწმუნებით ვიცი,
 ალა-მამად-ხანს ან სელებე შეკრულს მოგვეცემენ, ან თავის ჯარი მო-
 ჭქლავს და ან ჩუწნი ჯარი კელში ჩაიგდებს. ამსაც ვიტყვი, რომ
 ყიზილობასი ჯარი თოფიარადს დაწყობს და სულერთაინ დაგვიმარ-
 ჩილდებიან⁶⁾. ღვთით იმედი მაქუს, რომ უთრთ დაგვიმარჩილდებიან.
 ახლა ამ სამს რჩევაში, რომელიც სამჯობინარა იყოს, თქუწნი გაარ-
 ჩიეთ“.

უწლამ ერთ პირად მეუის ირაკლის რჩევა მოიწონეს და
 დიდათაც გაიკვირულს!

ამის სამგებროთ მეუის ირაკლის მტრებმა, ჩუმათ მითქუწს-
 მითქუწს: მეუეს ირაკლისთან სხუა ლაზარაკი არა იყოს, რწყი-
 ლებზე იყო ლაზარაკი რჩევის მაგებრათ და მეუეს ირაკლის კი
 სთვლებდა. მაშინ რადესაც რომ რც და რთსს საათში, სამი სა-
 ათი ემინა, სხუა სულ საქმობდა. ამისთანა ჩუმი მტრები ჭყუანდა და
 კადეკ სხუას რაებს არ უგონებდნენ... რაღა უნდა ვსთქვათ, იმ
 გაუგებლებზე და იმ გამყიდულს ისკარითელეებზე?

მეუის ირაკლის იმ აზრის შემდგომ დიდრონმა ვაცებმა ჭკი-
 თხეს: ამთენს ჯარს რომ ბძანებს მეუე, საიდან შეიკრებს?

⁶⁾ აღრიბეჟანის ხანებსა დიდათ ნდომიათ აღა-შამიდ-ხან დიდილუმოს და ამი-
 სათეს საიდუმლოთ უგზავნიათ კაცი მეუის ირაკლისათეს. გარდა ამისა, სხუა ბევ-
 რი პირობაც ჭქონიათ მეუეს ირაკლის და იმათ ერთმანეთში.

მეფემა თქვა: — « მე კიდევ მიწნობები და რც და ხუთი ათასი ლეკის ჯარი მადის ჩუქნს შესწევნულად და მეორედ კაცს რომ გაუგზავნი მამინეკ წამოკლენ⁷⁾. კახეთიდან და ქიზიუიდან თექვსმეტი ათასი მეომრები მოკლენ. იმერეთიდან ათათასი, ქართლიდან ათათასი. ანაგვიდან და ჩუქუნიდან ათათასი, ამისთვის ჩემი შვილი აღმასწავლებლისა (ნათლობის სასულიერო კაცობა) მიმდინებია ჩუქუნიში წავიდეს და რადესაც ჩემი წიგნი მიუვიდეს, მამინეკ იმათი (ყვართაიდან) ჯარით წამოვიდეს; გამოაჩინოს და ანაგვის ჯარით თან წამოიყუანოს. ყაზახ-ბორჩალოდან და შამშადლიდანაც ათათასი მეომარი მოკვ. ესენი სულ კარგი ჯარი მოკვ და კარგი ვაჟკაცი⁸⁾. გარდა ამისა, რუსეთის კელმწიფეს ვთხოვ რადათა რუსეთის მხედრობასა და ექვს წაბაზანსა; ამასე მეტი რუსეთის მხედრობა ჩემთვის საჭირო არ არის, ესეც იმისთვის მინდა ჩუქნი ჯარები იმათ რომ ნახუქნი, უფრო თავს გამოადებენ, თორემ არცეც გამოებ მე იმათ. რა ვიცი, რაი ათას მხედრობას და ექვს წაბაზანს რაგორ არ გამოვიგზავნი? — მე რუსეთის ერთგულებისათვის მთელი რამდენი და ყაზახში დაუმიწებულს მტრათ გადავიდე: რუსეთს რათ დაუჩუკობდიო. და რუსეთის კელმწიფე ამ მცირედით არ შემიქვს? — მამინ რადესაც რომ იმისი ძლიერი ჯარები ამ ვაკასიის მთებს იქით ჩუქნს მეზობლათ დგანან, ამისათვის ამ მცირეს შემწეობით რუსეთს ანა დაავლდება-რა და ჩუქნთვის კი დიდი შემწეობა იქნება. ამ საღო ხანში რას თავადს გაუგზავნი ღენკრალ დუდოკინსა (დუდოკინი ამ დროს კაკასიის ღინაზე მდგარა ჯარებით), კელმწიფესთან მიშეამდგომილეს; რაი ათასი მხედრობით და ექსი წაბაზანით შეგუქწიოს და უთუოდ

7) ჭარ-ბელოქნის და დიდისტის პირველი კაცები წინათ მოსულან მეფეს ირაკლისთან დიდის აღთქმით: ახლა კი გვიმსახურეთ, ჭკუაზედ მოვედითო. რადა დროს იყო რომ საქართველო დააქციეს? — მაინც, რასაკვირველია, კარგი იყო ამ უკანასკნელის დროასათვის, მაგრამ ესეც აღარ მოახდინეს მტრებმა.

8) მამინდელს დროში საქართველოს ხალხნი სულ ჩინებული მეომრები იყვნენ, რადგან სულ ომში იყვნენ და ამის გამო ყუბლას კარგი იარაღი ჰქონდათ. თათრის სამოურაო სოფლები კარგი ცხენიანი მეომრები გამოვიდოდნენ და ქართველები სამი წილიდან ორი წილი ცხენიანი გამოვიდოდა და სხუა ქუბითი. ქიზიუიდან და საგარეჯოს მხრიდან სულეერთიან ცხენიანი ჯარი გამოდიოდა. საქართველოს ამ ცხენიანს ხალხსა, ყველას საუცხოვო ცხენები ჰყუანდათ.

შეგუწვევა კიდევ, ამისათვის რომ რუსეთის კულმწიფისაგან ვინც მოდის, დიდის დაწმუნებით მზიდუბიან რუსეთის სულმწიფის მაგიერათ: ბეკს კარგს მოკლადეთ ჩემგნითათ. ამიტომ მე დიდი იმედი მაქს იმისაგან, რომელსაცა ახლა ამების სამზადისათვის მე კიდევ მიბძნებია, რომ ოთხსავე გუთნივ თქველი და ოთხ-თუხი ზირუტყვი მოვიდეს ამ ქალაქში ჩუჭნი ჯარების სხნუხლად და იმათ გამოსაკვებად. ამთენს ჯარსა ერთი თვე შევინახამ და მეტი საჭირო აღარ იქნება. როგორც მე ვიცი და ამბავი მომდის, აღა-მამად-ხანი ჯარით მომავალს წელს წამოვა და აქ ან აკვისტოს გასულს შემოვა და ან სექტემბრის დაწყებაში. ამისთვის ასე უნდა მოვასდინოთ, რომ ჩუჭნი ჯარები აკვისტოს ოცში აქ შემოვიდნენ და აქ დაიბანაკონ ამ ქალაქის გარეშემო დრომდისინ, მინამ რომელს ჯარსა საით გაკვზავნი. იმედი მაქუს, აღა-მამად-ხანსა ასე წავახდენთ, რომ იმისი მდიდარი ურდოსულ ერთიან კელში დაგვჩქეს, რომელიდგანაც ჩუჭნი ჯარი საშოკროთა ამისება, ასე რომ ერთი ჩუჭნი ჯარის კაცი უშოვარი ან დარჩეს.»

ვინც მეფის ირავლისაგან ეს დაწყობილობა გაიგონა, ყუჭლანი გულმოდგინედ კმაყოფილნი გამოვიდნენ იქიდგანა, მაგრამ ის კი აღარ იცოდნენ, რომ რავდენი მიწასე მძრომი გუჭლი დანოცავდა მეფის ირავლის და საქართულელს დასაგესლად, ასეთის გესლით, რომ საქართულელ კვლარ მოჩნებოდა. ანამც თუ კარსე დანოცავდნენ,—თვით იქაც ისხდნენ, რჩევაში.

მოვიდა ის დრო და ახლა ის ამბავი მოუვიდა სზანსეთიდგან: ეხლას უთუოთ წამოსკლას აზირებს, მაგრამ ელხს აწინაურებს თქუჭნთან.»

აღა-მამად-ხანის ელხიც მოვიდა და იმის მოსკლის მიხეზი კიდევ ეს იყო:—«რუსეთის ერთგულებასკედ კელი აიღუო». რადგან ქართულეები ერთმორწმუნენი იყვნენ რუსეთისა და ბეკს იმედიანობდენ იმისაგან, ამისთვის ამ ზასუხით გაისტუმრას ელხი მეფემ:

—«ანამც თუ მარტო აღა-მამად-ხან თავის ჯარითა—მთელი აზიის ჯარები რომ მოვიდნენ ჩუჭნსე, მაშინაც კელს კვრ ამბლებინებენ რუსეთის ერთგულებასკედ». ამასთან ყოკლის მხრიდან დიდი

იმედანობის ამბები მოუვიდა ჯარებისა, მაგრამ არსადღან არ გაუჩნდა; უკუღან უსულა კუდიანები იუენენ ჩამდგანნი.

ქიზიუიღან შეერილი ჯარი ცხრა ათასი მეტი სიღნახის ბალოდგან დაშლეს. ფშაკ-სეკსურეთისა, თუშეთისა და კასეთის ჯარი არც კი მოკრიფეს⁹⁾. იმერეთიღან თვით მეფე სოლომონ მოვიდა (მეფის ირაკლის ქალის ელენეს შვილი) მოწინავეთ და სამი ათასი მეომარი მოჰყუა, მაგრამ დანარჩენი შვიდი ათასი კი აღარ მოუვიდა, იქარ ჰყუანდნენ მეფეს ირაკლის მტრები. ათათასი ქართლის ჯარის მოკრეფაც მოშალეს. ჩერქეზის მხრიდგან რომ ბრძანა, აღარც ის მოასდინეს. ათი ათასი ყაზახ-ბორჩალოსი და შამშადილის ჯარებიც აღარ მოკრიფეს. კაკასიის ღინიის ღენეკაღ ღუდოკიანიდგანაც გადაუწყდა იმედი.

ამ საკვირულის აზრის (ზღანის) გამგონი და უკუშლად მოიმედე, რომ აღსრულებასში მოვიდოდა, დარჩა მეფე ირაკლი ოთხი ათასის თავისის საკუთარის მეომრებითა, სამის ათასის იმერეთის ჯარითა და შატაბა მეფე სოლომონ იმასში.

მოიმედე მეფე ირაკლი, რომ ოცს აგვისტოს სულ ერთიანად ჩუქნი ჯარები ქ. ტფილისში უნდა შეიყარნენო, 23-ი აგვისტოც მოვიდა, არანინ იყო ქალაქში. მეფე წყენას მიეცა და ოთხსაჲ კუ-

⁹⁾ მეფე ირაკლის თავის მიმბაში თ. აბელ ენდრონიკაშვილი უკანასკნელად კიდევ რომ გაუგზავნია სიღნაღში: კახეთ ქიზიუსა და ლეკების ჯარი საქაროთ გამომიგზავნეთო, იმ მოხუცებულის მიმბაშ ენდრონიკაშვილისაგან გამოიგონია, რომ აღარც მე გამამიშუტსო და რაც ჯარები იყო შეყრილი, ისიც დაშალეს, არამც თუ სხულები მოეკრიფათო. ამ სიტყვაზედ მე ვკითხე:

— „წიგნი გქონდათ ბატონისშვილს გიორგისთან მეფის ირაკლისგან, თუ არა?“

— როგორ არა მქონდა, მაგრამ ბატონისშვილი გიორგი შეუძლოთ იყო, ვერა ვნახე და რევაზ მოუტრავმა (მაშინ ეს ენდრონიკაშვილი მოუტრავი აღარ იყო, ისე ჩვეულებისამებ უძახდნენ ხოლმე, ეს ქართუტლებს ჩუტულოდა იყო) გამამართო: „მე მივართმევ, შეუძლოთ არისო.“ (ამის დაჲ ბატონისშვილის გიორგის ცოლი იმ დროს მკვდარი იყო.)

— „მაშ იმ წიგნის პასუხი არა შეგატყობინესთ-რა?“

— ვერაფერი ვერა გავიგე-რა. ბოლოს რევაზ მოუტრავმა მითხრა: ბატონისშვილმა გიორგიმ გიბრძანაო, შენს სახლში წადი, იქ იყავ, ნურსად წახვალო, და წავედი, რომელმაც ამის შემდგომ გავიგონე: „რევაზ მოუტრავი თავის რამდენისამე კაცით ჯარში მეფე ირაკლისთან წავიდაო.“ ბოლოდროსა იმის ამბავს წაიკითხამთ, იმის ეშმაკობას.

თხევ მსწობლელები გავზავნა, მაგრამ უუჭლვან ეშმაკები იუვენ დაძკვიდრებულები და ეშმაკურის ცბიერებით მოიშორეს. ამის უასრულები მოუვიდა მეფეს, ზოგი აგვისტოს გასულს, ზოგი სექტემბრის დამდეგს, რომ უთუოდ ამ ორს-სამს დღეზედ მოვლენ ჯარებიო. ამის იმედით წავიდა წინ თავის ოთხი ათასისა კაციით და მეფე სოლდამინიც სამი ათასისა იმერლებითა.

როდესაც მეფე ირავლი უასახში ჩავიდა ამ მცირედის ჯარით, ესე იგი შვიდი ათასის მეომრებითა, აქ მესამე ელჩი მოუვიდა აღამად-ხანისაგან:—«ეს არის არეში გამოკვლ და კიდევ ელჩი გამოკვზავნე და მეც თან მოკვდე ელჩსაო. კარგი მეფე ხარ და შენი წასდენა არ მინდა, ოღონდ ის ჩემი სურვილი აღმისრულე და ამის დასარწმუნებლად ერთ-ერთი შენი შვილი და მეორე, ერთი შენი შვილიაშვილი გამამიგზავნე მიკვლად; მაშინვე გავტრიალდები და წავალ.» მანც არ იქმნა, არ შეურიგდა, ამიტომ რომ ერთ-მორწმუნეობისაგამო უტირისანი ზირობა დაეღო მეფე ირავლის, რომ რუსეთის ერთგული იყოს და ესეც რომ იმის ძლიერებისაგ დიდი იმედი ქქონდა. ამისთვის აღამად-ხანის ელჩი მაშინვე დაატყინა და ქ. ტფილისში გამოისტუმრა, ქალაქ ტფილისის მელიქთან, თ. დაწინა ბებუთაშვილთან, რომელიცა იმის დატყინის მიზეზი ეს იყო: ჩუწნი ამბავი არა გაიტანოს-რათ. ეს ამბავი ქვემოთ უფრო იქნება, რამგორ იყო?

ის რომ ქალაქში გამოგზავნა, თვითონ ჯარით წაუდგა აღამად-ხანისა, რომელიცა ომი არსად არ დაუწყო. შორი-ახლეს მოიდევნა, მოიუყანა და მართლაც რომ სოლდამინის მინდორში ჩამოხტნენ, მტყუარის მოახლავოდ, ორმორცი ათასი მეტი ყიზილბაში, რომელსაცა მანც კიდევ ეგონა მეფე ირავლის: ქ. ტფილისში დიდრონი ჯარები დამსკდებო. მაგრამ არსადგანა არა იყო-რა, არამც თუ ჯარი—ერთი მასწობლიც არა. აქ კი ეტეში შევიდა: უუჭველად დალატია, მაგრამ ვის დალატობენ, მე თუ მამულსა?—თუ ჩემთანა აქვსთ მიზეზი რამე, მამულს რაღას ემართლებიან?» მწუნსარებითა თქვა.

მეფე ირავლი უასახისკენ რომ წავიდა ჯარით, აქ ქ. ტფილისში სხუა ამბავი მოხდა. უანსკვეს დილა-ადრინ ქალაქში სმა დაავდეს:—«მეფე ირავლი და მეფე სოლდამინ თავიანთის ჯარებით

სულ ერთიან წაუსდენია აღა-მამად-სანსა, ასე რომ ყიზილბაშის ჯარის გარს შემოსევეთა ქართულეებსა და იმერლებსა და ერთიან დაუღუპამსო. თუძცა ამას არავინ იჯერებდა, მაგრამ ფიცით არწმუნებდნენ.

ამაზედ აღიარებულა შეიქნა ქალაქში და პირულელი მოქალაქეები დარეჟან დედოფალთან შეიყარნენ, სადაც ამ დროს ანტონ ქათალიკოზიც იქ იდგა თავის დედას დედოფალთან და ქალაქის აყრას სთხოვდა. დედოფალმა ტირილი დაიწყო და ანტონ ქათალიკოზმა არ დაიჯერა: თუ ეგ მართალი იყოს, ამბავი მოგვივიდოდაო.

მოქალაქეებმა მოასხენეს: — «როგორ არა, კაცები გიასლენენ, იმათ მოგასხენეს.»

— სად არიან ის კაცები? — ქათალიკოზმა ჰკითხა.

— «სახქაროთ შემოაჭენეს ცხენები, ეს გვითხრეს და მამინვე გაეშურნენ კახეთისკენ.»

— ვინ იყვნენ ისინი?

— «იმ ჩუჭნი ჯარიდგან გამოქცეული კაცები იყვნენ.»

— იმათ ვერ იცნობთ თქუენ?

— «რა მოგასხენოთ, გლეხ-კაცებს გახდნენ. არ ვიცით, ვინ იყვნენ.»

— რაქნა, რადაც ტყუილი უნდა იყოს.

— «შენი ჭირიძე ბატონო, მანც აყრას სჯობია. თუ გამტყუნდება, ისევე ჩქარა დაგებრუნდებით, რა ძნელია.»

თურმე ის კაცები რეკვს ენდრონიკაშვილისაგან იყო ჯარიდგან გამოგზავნილი. იმან ვიდევ რა ქნა, შემდგომებში წაიკითხავთ.

ბოლოს დედოფალი ტირილისაგან რომ დასცხრა, გადაწყულტით უთხრა:

— «თქუენ უულლას ნება გაქვთ, საითვენც გინდათ, იქით წადით, მაგრამ მე ვერსად ვერ წავალ. ვინც ჩემი ქმარი დაღუპა, ჩემი შვილიშვილი სოლომან და ჩუჭნი ჯარი, მეც იმის ხელით დავიღუპებიო.»

ამ სიტყვებზედ მოქალაქეები დიდათ შეწუხდნენ, მაგრამ სიცოცხლე ძვირფასი იყო უულლასათვის: ამისთვის თავიანთი სახლები ისე დაყარეს, როგორც იყო და იმ პარასკევს დიდადვე თითქმის

ნასკვარ ქალაქი აიყარა და ნასკვარ ქალაქიც მეორეს დილანზედ ანი-
რებდა აყრას, რადგან მანაც მოკლადნენ ამბავს რასმე: სწორეთ
შავიტყვით, იქნება ტყუილი იყოსო. მაგრამ ზოგიერთი პირუტყვი
მოქალაქეები, ვინც ქალაქში დაჩნენ და ჯერ არ იყვნენ აყრილი,
იმ ღამეს მანაც კიდევ იასლენ დედოფალსა და ანტონი ქათალიკოზ-
სა და დიდის კედრებით სთხოვეს: მთელი ქალაქი აიყრება და თქუტნ
მარტო რა უნდა იყოს აქ? ¹⁰⁾

ამდროს ანტონი ქათალიკოზმა მოახსენა დედოფალსა:

— ძემო კელმწიფე, დედავ, მართალს მოგახსენებენ ესენი. თუ
მარტო თქუტნის აქ ყოფნით ეშუტლება რამე ამ ქალაქსა, ჩუტნი
უკანასკნელი სისხლი, ვინც აქ განსლავართ, თქუტნი ჭირის სანაცვლო
იყოს, მაგრამ აბა რა ვქნათ, ძალა ჩუტნ არა გუაქვს და ჯარი ჩუტნ
არა გუყავს? ამისთვის სამჯობინარა ავიყარნეთ, მთიულეთში გა-
დვიდეთ, იქ ჯარები შევიყაროთ და უიზილბაშებსე მოვიდეთ, ჯერ
აღა-მამად-ხან აქედან არ აიყრება და მანამდისინ ჩუტნს საქმეს მო-
ვარგებთა.

ეს რჩევა ყუტლამ მოიწონეს და მაშინვე აყრის თანდარიგში
შევიდნენ და ქალაქიც მოემზადა ასაყრელად ¹¹⁾. მაგრამ მაგდენი ხა-
ნი აღარ გამოვიდა, რომ მეფის ირაკლის კაცი მოვიდა ჯარიდგან
და მშვიდობის ამბავი მოიტანა, სადაც შეიქნა დიდი სინარული და
დიდი იმედიც მიეტათ ქალაქეებს და მოღალატეებს გომბა დაუწყეს.
ის კანცები ბეკრი ამბინის ანტონი ქათალიკოზმა, რომელთაც ეს ამ-
ბავი შემოიტანეს: მეფე ირაკლი ჯარით დადუბულაო, მაგრამ ვერა
გავიგეს-რა. ანტონი ქათალიკოზი განცვიფრებას მიეტვა: რა უნდა იყოს,
რა ანბავიაო? — სსუნისიც ყუტლანი გაკვირვებით ივითხამდნენ. მაგრამ
ვინ რა იცოდა, ვის რა უნდა ეთქუა. ამის გამო ნასკვარი ქალაქის
ხალხი ცოლშვილებით და დედოფალიც ისევე ქალაქში დაჩნენ, რა-

¹⁰⁾ ბეჟანა ბასტამაშვილიც იმ დროს იქ ყოფილა, პირუტყლით რომ მოქალი-
ქეები მივიდნენ და აქაც მეორეთაც. იმისაგან გამიგონია და სხუც ბეკრი.

¹¹⁾ სსუათა შორის ბატონიშვილი დედა ჩემი ამასაც ამბობდა: ასეთი საშიში
ნმები შემოგვიდგეს და უკანასკნელად ესეც: „ეზლაო და საჩქაროდ აიყარნით, რომ
სოღალუტის მინდორში მოსულა აღა-მამად-ხანიო“. დალატი ხომ დალატი, ის მე-
ფის სიმდიდრით გატენილი სასაზღვც კელში უნდა დარჩენოდათ მტრებსა.

დგან მეფის ირაკლის დიდი იმედი ჰქონდათ, ნამეტნავად იმ ტფილისის შემდგომ.

მეორე დღეს, შაფათს შეადღისას, მეფე ირაკლი მოვიდა თავის მცირედის ჯარით სოფალუხის ვიწროებში, კიდევ მოიმედვე: ქალაქში რომ მივალ, დიდრონი ჯარები დამხვდება. მაგრამ ნაცვლად ჯარებისა ნახეარ ქალაქის აურა უანბეს. ერთი-ერთმანეთსედ უბედურება უბედურებას მოჰყვა. აი როგორი უბედურება:

ქიზიყის მოურავს ზაქარია ¹²⁾ ენდრონიკაშვილს არჩეული ორი ათასი საენდრონიკეო თავადნი და გამაზნელი ქიზიყის მემკრები ასლდნენ თანა. (მაშინ კასეთის მართულად იჯდა ბატონი-შვილი გიორგი, შემდგომ მეფე). იმ შაფათს ღამეს რეკაზ ენდრონიკაშვილმა თავის მხრის თავადები ¹³⁾ დაიბარა დიან საიდუმლოთ და დიდის დაფიცებით შეთქმა მოახდინა მეფის ირაკლის საწინააღმდეგოთ, რომ ჩუქნ ალა-ამად-ხანის ომი არ შეგვიძლიან; ისევე სჯობია ჩუქნს ბატონიშვილს გიორგის ვიანლოთ საიდნაღში და ჩუქნს ცოლშვილს გაუფთხილდეთ, თორემ უაზილბაშები მტკვარში გავლენ და ჩუქნს მხარეს სულერთიან წაასდენენ. ბეკრის ამგუარის ლაზარაკით მიიბირა მეფის ირაკლის გულშეწირული ერთგულები, ის ორი ათასი პარულელი გაყვანნი და იმ ღამესვე დიან ჩუმათ გაუპარნენ თავის საყუარულს მეფეს; იმისთანა კარგი გაყვანნი ნინია ენდრონიკაშვილიც იმათში და სოფალუხის მტკვრის ფონში გავიდნენ ¹⁴⁾, გაღმა შამშადილის ცხუარი მთის ტყისაკენ მიდიოდა სამი ფარა, რომელნიცა დაიტაცეს და ქიზიყში გადასრეკეს.

ადრადგანვე რეკაზ ენდრონიკაშვილი ქიზიყის მოურავი იყო და ბატონიშვილის გიორგის პარულელის ცოლის ძმა. მეფე ირაკ-

¹²⁾ მეფის ირაკლის ქალი ელენე ჰყუანდა ცოლათ, ნაქრივარი, სოლომან მეფის დედა, არჩილ ბატონიშვილის ნაცოლარი.

¹³⁾ სხუტბისაგანაც გამოგონია ეს ამბავი და თავადმა ნინია ზაალის ძემ ენდრონიკაშვილმაც მიამბო 1824-სა წელსა ს. ქოდალას ჩემის ნათესავის, თამაზ ენდრონიკაშვილის ქორწილში. იმდენს იმ ამბებში ის ნინიაც დასწრებია. თუმცა მიამბობდა, მაგრამ აქეთ-იქით იხედებოდა: არავინ გაიგონოსო. ეს ნინია ჩემი ნათესავიც იყო.

¹⁴⁾ ზოგს უთქვამს: ქ. ტფილისი შემოიარესო, მტკვრის ხიდზე გავიდნენ და კახეთისკენ გასწიესო. მაგრამ არა, სწორეთ სოფალუხის მტკვრის ფონში გავიდნენ.

დომ იმას მოუწაობა ჩამოაწთო, რგულობის 15) შენიშნისთვის და თავის სიძეს ზაქარია ენდრანისკაშვილს მისცა ქიზიურის მოუწაობა, რომელსაც იმ რამ ათასის ჯარის კაციდგან აღარც ერთი მეომარი აღარ დაჩნა თავის მასლობლებისა და საკუთარის მოსამსახურეების მეტი, ასე რცამდისინ. მეორე დილაზედ ეს ამბავი მეფეს მოახსენეს და იმათი გაზარკა უნბეს. თუმცა დიდათ ეწეინა, მაგრამ მანც არ შეშინდა და თავის გუარათ გამაგრებული იყო 16).

მეფე ირაკლიმ ის სუთი ათასი ჯარი ასე გაყო. რამ ათასი ქაწთუწლი და რამ ათასი იმერული მეფის სოლომანით თავისთან დაიჭირა და დანარჩენი ათასი იმერეთის ჯარი ზარბაზნებთან გამოსტუმრა ქალაქის მოახლოვლად, დამოყინა რომ არის, იმის ცოტა მოშორებით, სვეის სიანჯლოკეს.

ვის უნახამს სოლომანის ხლო დასავლეთისკენ, მტკვრის მახლობლად ზატარა მინდორი, სამსრეთიდგან დიდი მთა რომ აღგას?—სწორეთ იქ დადგა მეფე ირაკლიმ, იმ რთხი ათასის ჯარით, სადაც კვირა დილაზედ მოვიდა აღა-მამად-ხანის რამთენამე რამში და ზატარა მინდორზე მოხდა რმი. ქაწთუწლი-იმერლები რთხი ათასი და სზარსნი იმდენი 17).

პირუწლი სზარსნი დათამამდენც ცოტა ქაწთუწლი-იმერლებზე და გულ-მოდგინედ წამოვიდნენ, ასე გეონათ ეს ესარის ჩაკულაზამ-

15) სხუაგან წვრილათ დაწერ მიზეზს, ვინც ჩამოართმევინა.

16) ეს აღრითვე ვერა ვთქვი და სულ ერთი აქ ვიტყვი: ყარაბაღის ხანს იბრეიმ-ხანსა დიდი პირობა და ერთობა ჰქონდა მეფე ირაკლისთან და ამისთვის შუშის ციხე გაამაგრა და აღა-მამად-ხანს თავი არ დაუტრა, აღა-მამად-ხანის მეორეთ მოსვლამდე კი აიყარა და ჰარში გავიდა.

17) აღა-მამად-ხანს თავისი დიდი ურდო აღსტაფაზედ დაეგდო და თვთონ სუბათ წამოსულიყო ამთენის ჯარით, რაერთიც ითქვა აქა. გარდა ამისა, ვილამაცა თქვა: მითამ აღა-მამად-ხანი შევნაბადაზე ასულიყო და ზედ მთაზედ კარავი დაედგას და იქიდგან ეჩხრიკოს რმის საქმე. ტყუილია. რმის წინადღესა, აღა-მამად-ხან შევნაბადაზედ ავიდა, ქალაქისაკენ გადასახედავით და როგორღაც მოხდა, რომ ალთაფთ ერთის ჯაგისაკენ მიეფარა ცხენიდგან გადამბტარი. ამ დილით გათენებისას, ქალაქიდგან რც და ზუთი ბიჭი დაიარადებული გამოვიდნენ და შევნაბადის მთაზედ ზეტება დაიწყეს: ეგება ყიზილბაში შეგვხვდეს, დავიჭიროთო. ამ დროს უეცრათ ზედ წაადგნენ აღა-მამად-ხანსა, რომელთაცა მაშინვე თოფები დაუშინეს. აღა-მამად საქაროთ წამოხტა, ალთაფა აიფარა და ისე გაიქცა. ამ თოფების კმაზედ და ამ ამბავში ზევიდგან ყიზილბაშები მოეშველნენ, ზოგი დახოცეს და ზოგი წაიყუანეს. აღა-მამად-ხანს ასე შეეშინდა, მაშინვე ქუცმოთ ჩამოვიდა და ვეღარც ჯარის კაცები დააყენა იქა, იქიდგან ეთუალიერებისათ ქალაქის მხარე.

თა, მაგრამ ქართულ-იმერლები არ აჩქარდნენ და მეფე ირაკლი-
მაც ეს სიტყვა უბრძანა:

— ჩემო საყუარელო შვილებო, მხნენო ქართულ-იმერლებო!
როგორც თქუჩნის ვაჟკაცობისაგან ვიცოდე, ისეთი ვაჟკაცობა ან-
უჩნეთ უიზილბაშებს; რომ მაგათ თავის დღეში ჩუჩნკენ ველარ გა-
იწაწანონ. ამასთან ამასაც გეტყუთ, რომ მინამ არ გაგოჭირდებათ,
მე არ მოგეშუწლებით და ახლა თქვენ იცით და თქუჩნმა ვაჟკაცო-
ბამ!»

მეფე ირაკლიმ, იმ დღის მოადრეკოთ, ის ოთხი ათას მსედ-
რობა ასე დაყენა, იმ ვიწროს გზის სიმაგრისა მასლობლად, რომელსა-
ცა შირუჭლს ათასსა ერთხელ უნდა ეომა, მეორე ათასსა შემდგომ,
მესამე ათასსა მასუგან, და მეოთხე ათასი კი გაჭირებისთვის შეინა-
ხა; თუთონ და მეფე სოლომონიც იმათში ჩადგნენ, რომლებიცა სუ-
თას-სუთასი ქართულ-იმერლები ერთად იდგნენ, ოთხ დასტად,
ერთიერთმანეთის მხარის მიმტეპნი.

სადაც ომი იყო, იმ ადგილის მდებარეობას მაგთენი სიკრცე
არა აჭუს, მაგრამ მანც ოთხი ათასი ცხენიანი მეომარი გაიმართუ-
ბა, ანუ მეტნაკლები, მტყუარის შირიდგან კლდემდისინ, მასლობ-
ლად ვიწროს სიმაგრისა.

ეს ჩუჩნი ჯარი ასე წუობით იდგნენ ვიწროს სიმაგრისა ზურგ
მიბჯენილი და შემოტეულს უიზილბაშებს უეურებდნენ განსუჩნებუ-
ლის გულისთა, რომელნიცა მინამ ახლო არ მოვიდნენ, ხმა არ გას-
ცეს და როდისაც დაახლოვდნენ, ერთიანათ წაყარეს თათვის ტყვიას
და თუთონაც ხმლებ-გასმუფნი დაერივნენ უიზილბაშის ჯარში და
ასე გააქციეს, ვინ წინა და ვინ უკან. წაიყუანეს გაქცეულები და გზის
ხამოსასულები გორა რომ არის, იმაზედ მიყარეს. ეს შირუჭლი
ათასი ქართულ-იმერლები გამოტრიალდნენ და ფეხ-აკრეფით თა-
ვის ადგილს მოვიდნენ. ვისაც უთქუამს, რომ მითამ ადა-მამად-ხანს
ზარბაზნები ჭქონოდეს, არა, ტყუილია, ზამბურაკები კი ბეკრი ჭქო-
ნდა.

უიზილბაშებმა ამისთანა ვაჟკაცობა რომ ნახეს ქართულ-იმერ-
ლებისა, შემოტეუება ველარ იგადრეს, გამოვიდნენ, ზამბურაკებისა და
თათვისა სროლას აუტესეს ქართულ-იმერლებსა. თუმიცა მეფეს ირაკ-

კლის ზამბურაკები არა ჰქონდა, მაგრამ თოფის სრულა ქართულ-
იმერლებისა ნაქები იყო მაშინდელს დროსა, რომელთაცა ამბობდნენ
ჯგობეს და ამითიც შეარცხვინეს. ამბობაში აღა-მამად-ხან მოვიდა
და ჩამოსასკელეს გზის გორაზე გადმოდგა. ქართულ-იმერლებს
რომ შემოხედა, თუაღში იფუქსაკატა და სიცილით დაიძახა:—«ეს
საწყელები არიან ჩუშნი მეომრები?» ერთმა დიდმა გაცმა მოახსენა:—
«ესენი გახლავან». და სხუა კი აღარაფერი.

აღა-მამად-ხანმა ახლეს რაზმებს უბრძანა შეტევა და მასუკან
იმ ხანს უთხრა თავ-მოწონებით:—«იმ სატოღაებს, სულ მტკვარ-
ში გადაჭყრიან».

მეფე ირაკლიმ იმ ზირულს ათას ცოტა უკან დაწევა უთხ-
რა და ჯგუფათ დადგომა. ასი მეომარი კიდევ მიაშულს იმ ათასსა
ამ სიტყვით:—«ქართულ-იმერლებო და იმერლებო! აღა-მამად-ხან გორაზე
გადმოდგა და ჩანს, რომ თავის თუაღ წინა უნდა დაგუაჭყრინოს.
აბა როგორიც თქუშნის გულადობისაგან ვიცოდეთ, ისეთი ვაჟკაცო-
ბა აჩუშნეთ აღა-მამად-ხანსა».

აღა-მამად-ხანის თუაღ წინ დათამამებული ახალი დასტები
წამოვიდნენ; ეგონათ, ცოცხლებს დავიჭერთო, მაგრამ მინამ კიდევ
ახლას არ მოუშულს, არ ესრელეს თოფი და რაცა დაახლოვდნენ,
ერთიანათ წაყარეს ტყვა, ამასთანავე ყიზილბაშებში დაერენენ და
წმისვე დაბრუნეს. გაქცეული ყიზილბაშები წაიყვანეს და შუა მინ-
დვრამდისინ მიიყვანეს. აღა-მამად-ხანმა ეს რომ ნახა ცოტა ქართულ-
იმერლებისაგან, გაიკვირნა, მაგრამ საჩქაროთ სხუა დასტებს უბრძანა
მიშულება და მიშულებისათნავე ის ჩუშნი მეომრები დაატრია-
ლეს და მინამ თავის ადგილამდე მორეკეს, მეფე ირაკლიმ ის ცხრა-
ასი დანარჩენი ქართულ-იმერლები მიაშველა. დაბრუნებულთ მიმშვე-
ლებული რომ დანახეს, ისინიც დაბრუნდნენ, შეუტოეს და კიდევ
მინდვრის შუამდისინ მირეკეს.

აღა-მამად-ხანმა გაკვირვებით დაიძახა:—«როგორიც ქართულ-
ბის ვაჟკაცობა გამეკონა, იმაზედ უკეთესი ყოფილან! რომელმაცა
ახლა სხუა ჯარს უთხრა მიშულება და მიშულებისათნავე ქარ-
თულ-იმერლები დაბრუნეს. მეფე ირაკლიმ იმათი გამოქცევა რომ
ნახა, მესამეათასი მიაშულს და კერაულ დაბრუნეს სპარსელები და კი-

დეჟ მინდვრის საშუალოდღისინ მირეკეს. იმაზედ აღა-მამად-ხან გაწყნა და სხულებს დაუძახა — შეუტოეთო, მაგრამ აღარ იქნა, ქართულ-იმერლუბი ველარ დაბრუნეს და ხმლით კაფა შეიქნა. მეფე ირაკლიმ ქართულ-იმერლუბი შუა ყიზილბაშის ჯარში რომ დანახა და თამადა იმათი ხმლის ტრიალი, მოხუცებულს გული აუპრიალდა და თავის ბაიარხტარს დაუძახა: — «საატხანის დამმარცხებელი ბაიარხანი აქ მაიტა!» და სუთას ქართულ-იმერლუბსა უბძანა უკან მამეკითო. თუმცა მეფე სოლომან ბინასე დაადო, მაგრამ გულმა ველარ გაუძლრა და თავის ზავას შეუდგა.

ერთს მხარეს ბაიარხსე გამოსახული იყო ღვთის მშობელი თავის ძითა და მეორესედე წმინდა გიორგი, რომელსაცა ვეშაში გაგემირა შეუბით. ამ გაფრიალებულს ბაიარხით გაქანა მეფე და უკან ის თავისი მეომრები გულადად მიჭყუნენ მეფე სოლომანითერთ. წარმოადგინეთ, მეფე ირაკლი იმათში არ იყო გარეული, ისე რომბდნენ და როცა გაერია, რანი შეიქნებოდნენ ქართულ-იმერლუბი? თავის საყურელი მოხუცებული მეფე რომ დანახეს, ნამეტნავად იმ გაფრიალებულს ბაიარხითა და მეფე სოლომანიც იმათში, ასე ეგონათ მეორე სიცოცხლე მოკუქმატო. რანიც იყუნენ, ერთი სამათ შეიქნენ. რთავ მეფეს გვერდს მოუდგნენ და ყიზილბაშთ ზედ დასხდნენ. ბაიარხ-გაფრიალებული მეფე ირაკლი ყიზილბაშის პირულს დასტას მიუხდა და ერთი ყიზილბაშის მეომარი ბაიარხის შეუბით ხამოადო და მამინვე მოკუდა. ქართულ-იმერლუბმა მათს მეფის ირაკლისაგან ეს რომ ნახეს, ერთიანთ იყოვეს, ყიზილბაშების დასტები მამინვე დაშლეს, წინ წაიყარეს და უკან მიჭყუნენ, რომელიცა სადაც აღა-მამად-ხან იდგა, თვით მეფე ირაკლი და მეფე სოლომან თავის მეომრებით იქ აუსდნენ, საიდგანაც აღა-მამად-ხანმა თავი მოაროდა თავის დასტით და სანქაროთ გაეშურა. მაგრამ იმდენი ჯარის შემწეობა ვი აღარ ჰქონდათ ქართულ-იმერლუბსა, ზევით რომ აუსდნენ, იმ მინდვრზედ მისწოლდნენ ყიზილბაშებს და სულ ერთიანთს გაეტანათ. თუმცა გამარჯულებული გამოტრიალდნენ და თავის სამაგრემივე მოვიდნენ, მაგრამ ქართულ-იმერლუბი ძალიან სწუნდნენ: რაც სხულებმა ღალატი მოახდინეს, იმათ ჯანი წაუვიდეს, ეს რაღა არის, რომ თავის ამხანაგი ძმები მტერსა პირში მისცეს და

თვითონ გაეშარნენ. თუ ის ორი ათასი ქიზიყის ჯარნი, იმისთანა სულ-გამომავალი ვაჟკაცი, აქ ჩუენთან ყოფილიყვნენ, დღეს ალა-მამად-ხანს ბოლოს მოუღებდითო. ამასთან უშლანი ერთნიცად ტუდათ ახსენებდნენ რეკას ენდრონიკაშვილსა, მეფის ირაკლის მეტი, ის კი მღუმიანობდა და ფიქრობდა, რომ როგორ მოკვტარებისა კიდევ სჯემე.

მეფე ირაკლიმ ქალაქში მსახრობელი გამომავალნი გამარჯულები-სა, სადაც დიდი სიხარული მოხდა, რომელთაცა მეფის ირაკლისა ასეთი დიდი იმედი მიეცათ, რომ უშლანი ამას ამბობდნენ: მეფე ირაკლი არც დამარცხებულა და არც დამარცხდება. ამასთან დაჭრი-ლები ქალაქში გამომავალნი და მკვიდრები იქვე დამარცხებინა¹⁸⁾. დამარცხებულნი და შეწუხებულნი ალა-მამად-ხანს გატრიალდა და თა-ვის კარავში ჩამოხტა. თავის სარდლებს რჩევა ჰქოთხა: ზოგ-მა რა თქვა და ზოგმა რა, მაგრამ ალა-მამად ხანმა გადუწყო-ტა: სულ კიდევ შეკვები და თუ სულაც ეს სჯემე მიუღ მეფე ირაკლიმ, რაც დღესა ქნა, მაშინ უშლ ავიყრები და ჩემს ქუჩყანაში წა-ვალო.

ომიდგან გამობრუნებულმა მეფე ირაკლიმ მანც კიდევ მს-ლბობეს სოფლებში კაცები გაგზავნა და ჯარები დაიბარა, მაგრამ ყოზიღბაშების მოსვლასე იმ ბოროტ-გამძახულს შეეშინებინა: სასქაროთ აიყარნით, რომ ორასი ათასის კაციოთ ალა-მამად-ხანს მო-ვიდა უახანში, მეფე ირაკლი ერთიანათ ჯარით წაასდინა და ახლას საქაროულსო მადისო, რომლებიცა სულ ერთიან აყრილიყვნენ და ტყეებში დაფანტულიყვნენ. ქალაქის ხალხი კი არ ვარგოდა საომ-რათა; მოკატრენი იყვნენ და თუ იყო ვინმე მეომარი, მეფეს ახლ-დნენ თანა.

უშლას გაუკვირდება, მეფე ირაკლიმ რატომ უარბანებნი არ ჩაიტანა, სადაც ომობდა და უარბანებით არ დაუწყო ომი ყოზიღ-

¹⁸⁾ მეფე სოლომანის დის, ბატონიშვილის მარიამისაგან გამოიგონია: ასე ვაჟ-კაცად იყვნენ იმერლებიო, რომ მარტო ორასი მეტი თავად-ახნაური დააკლდათ ალა-მამად-ხანის ორის დღის ომშიო, როგორც მეც ვიცი, მართლა ასეთი კელი გამოუღიათ იმერლებსა, რომ ქართველები გაუკვირებოთ! თუთ მაშინდელის ქარ-თუბლებისაგან გამოიგონია.

ბაშებსაო, ანუ ქალაქის პირი არ გაამაგროა? — მაგრამ მეფის ირაკლეს განძრახება სულ სხვა იყო. ჯერ უზარბაზნოთ, ქართველ-იმერლების გაუყარება უნდა ეჩვენებინა აღა-მამად-ხანისათვის; მართლად კიდევ ახელნა, პირუტყვს დღეს კვირასა და მეორეს დღეს ორშაბათსა, რომელიცა ამ ორი დღის შემდგომ ქალაქის პირის გამაგროებას აპირებდა, სადაც უზარბაზნები ეწყო, იქა.

ეს დაწყობილობა სწორეთ შათათს საღამოზე მოახდინა, მეორე დღის კვირასზედ, რძი რომ უნდა მომხდარიყო. მაგრამ რადესაც კვირას დღისზედ მოხსენდა საენდრონიკოს ჯარის წასვლა, დაწყობილობა კვლავ გამოცუვლა, რომელიცა კვირის რძით, ამ მცირეს შემდროგან ასეთი უარული დაეცათ უზილბაშებს, მეორე დღეს, ესე იგი ორშაბათს, რძი რომ მოხდა, უზილბაშებმა კვლავც ერთი იერიში კვლავ მოატანეს და მხლელად თათის სრულად აუტყნეს შორიდგან. შუადღემდისინ ქართველ-იმერლებმა უთმინეს და მასუკან უზილბაშებს შეუტოეს. ასე შეშინებული იყვნენ წინა დღის რძით, რომ მამინეკ მოშალეს ისინი და ზეგით მინდროზედ აჩეკეს. ამ ორშაბათ დღესაც ასე გაიმარჯულს ქართველ-იმერლებმა, მაგრამ მანც ზემო მინდროზედ არ ავიდნენ და ან რა საჩუკებელი იქნებოდა? — ეს დღევ ასე, ამ რძით დასრულდა.

წამკითხულად, კარგათ განხრძიკე, იმ ორი დღის რძის შემდგომ, თუ იმ უზარბაზნებთან რძი მომხდარიყო და ის ორი შათის საენდრონიკოს ჯარიც იქ ჰყოლოდა მეფე ირაკლის, რა დაქმართობოდა უზილბაშებს; იმ თვრამეტს უზარბაზნებს რომ დაუშენდნენ მოუწყოტლად და ზედ იმდენი ხელნი გათამამებული ჯარი მიაწულბოდა იმ ვაწროს სოღალუსის გზაში? — დარწმუნებული ვარ, ზოგს მტკუნაში გადაჰყრიდნენ, ზოგი ქართველ-იმერლების კელით მოაკლდებოდა და იქით აღა-მამად-ხან უნდა საჩქაროთ აყრილიყო და სპარსეთისაკენ გაეწია. აი მეფის ირაკლის უკანასკნელი დაწყობილობა ასე იყო.

აღა-მამად-ხან, რძიდგან გაბრუნებული, წავიდა და იმ დამესკე თადარიგი ხასა, მეორეს დღეს აყაროს, ესე იგი საშაბათ, ორი დღის რძის შემდგომ და სპარსეთისაკენ წავიდა. მეტაკლებისაგან

ეს ანბავი მოუვიდა მეფეს ირაკლას ¹⁹), თორემ იმ დამესკვე დაბრუნებას აპირებდა თავის ჯარით ზარბაზნებთან და ქალაქის ნაპირების გამაგრებას, რომელიც ამის გამო იქვე დარჩა, კიდევ ამბის მომლოდინე, იქიდგან ასლას იყო. ამისთვის თავის შვილი-შვილს სოლომან მეფეს გადაეხვია სიუვარულთ და დიდის მადლობით დათხოვა თავის მეომრებით.

— «ჩემო სოლომან! რაც შენ და შენმა იმერლებმა ვაჟვაცობა გამოიჩინეთ, მეტი ვაჟვაცობა აღარ იქნება. მართალია, ვარჯა იმერლები დაგვაგელდა, მაგრამ საუკუნო სასული კი დაგრჩათ. ახლა, ჩემო სოლომან, შენც დაილაღე და შენის იმერლებით ქალაქში წადით, ამდამი საჭირო აღარა ხარო, შენის იმერლებით ამდამი ვარჯათ და ისვენეთ ქალაქში, ეს შენი დედიდაშვილი ესტატე ციციშვილი, ეს ოსეფა ყორღანაშვილი და ეს იოსებ შაღბათაშვილიც თან იახელ ²⁰). წადით და ყოფილი ჩუქნი ამბავი ქალაქელებს უანბეთ და ბუბიაშვის დედოფალსაც, მაგრამ ვინიცობისათვისა მანც ამას გეტყუთ, რომ ისევე სჯობია ქალაქი აიყაროს და თუთ დარეჯან დედოფალიცა. რა ვიცი, ერთი უბედურობა არა მოხდეს-რა, როგორღაც ცუდ გუნებაზე შევიქნ, ამისთვის რომ ჯარი ჩუქნი არა გვეყავს და რაცა გვეყავს, თითქმის ისიც გაგვინახეკრდა, ამ ორი დღის ომში. თუმიც ამბავი მამივიდა: აღა-მამად-ხან აყრას აპირებს ხუალა. მაგრამ აგრე ჩქარა ვერ ვენდობი მე იმათ, იმათგან ძალიან ვარჯათ გამოცდილი ვარ, ამისთვის უთუოთ გაფრთხილება ვკმარებთ. ახლა ცხადათ ვსედავ, ბეკრი დალატია ჩემზე და ის დალატი არ ვიცი საიდგან რა უნდა იყოს, მეტი საიდუმლო რაღაც რამ არის, ვერ მიმსუდარ-ვარ. (ღრმად დაფიქრების შემდეგ): თუ მართლა დიქრთი ინებებს

¹⁹) აღირბეჟინის ხანებს უგზავნიათ ჩუმით კაცი ირაკლისათვის. ამ დროებში იმათთან ერთობა ჰქონდა, გარდა განჯის ხანისა, რომელმაცა თუთ იმან წამოიყუანა აღა-მამად-ხან საქართველოზედ.

²⁰) ესტატე ციციშვილი იყო ქ. ტფილისის მოურავი, ოსეფა ყორღანაშვილს სადედოფლო ყმა-მამული ებარა და მეფის ირაკლის სალაროც და მილახვარიც ის იყო და იოსებ შაღბათაშვილი კი სასახლის კაცი, რომლებიცა ოსეფა მილახუარი და ესეც მეფის ირაკლისა დიან მახლობლები იყვნენ, მაგრამ ორნივე მოღალატენი მეფის ირაკლისა და მცდელნი საქართველო დასცენ. ოსეფა მილახუარი შემდგომ გაროგულდა, როდესაც სარდალმა დავით ჯ. ორბელიანმა სცემა ძალზედ. ოდესმე იმისი აღწერაც იქნება.

და აღა-მამად-ხან აიურება, ისევე ჩქარა დავაბრუნებ ჩუქნს აყრილებსა ქალაქში და თუ რამი მოგვიხდა და ვერა შევიძლიათ-რა, ვასეთისკენ გავალ, იქიდან სუთს ან ექვს დღეზედ, თორმეტი ათასს კარგ ცხენიანს ვაყვანს მოვიყუან და გატყენილს ხადს შეუკრამ აღა-მამად-ხანსა, მაშინ თუთონ შენ გაჩუქნებ, ჩემო სოლომან, რასაც მე იმას უზამ. დეე ესლა უხალსო ქალაქი წაიღოს, აჩაფერია, ამის გამო სულ დილანზედ რაც ჩემი ბძანება მოგივიდეს, ისე მოიქეც, მისათ იფუ, მაგრამ იმ წაბაზანთან ის შენი ათასი კაცი რომ დვას, არ წაიყუანო, რეგორც დგანან, იქვე იდგნენ». ამ სიტყვით გამოსწია და წამოვიდა. მაგრამ ანახნურთის რსეთვას არღუთოვისაგან იყო ერთი შემოჩენილი რუსეთიდან არტემ ანარაგვი მეფის ირავლისა და საქართველოს დასადუშად. ბევრი ჩვენი დასამხობი ამბების იმ არტიმასაგან და ერთსა ვი ესლა ვიტყვი იმის საქმეს ამ ამბავსა შორის, რომ დასანახად იყოს, იმისა საშინელი საქმე ჩვენსა წინა-პარზედ; კმარა ვიდევ იმის გასაცნობად, ის ერთი იმისი მოქმედება, რომელსაცა სომხურათ ერქვა იმას: არუთინ ანარაგვიან და რუსულათ არტემ ანარაგვი შეიქნა. თავის დროზედ იმაზედაც ის აღწერა იქნება, რეგორც იმან პირველად იმოქმედა აღა-მამად-ხანის მოყვანა საქართველოზედ.

პირულელ დამეს ქალაქი რომ შემოიარა მეფე სოლომანმა, პირდა-პირ სასახლესთან გადახდა და თავის ბების დედოფალსა იანლას, სადაც დიდი მხიარულება იყო და დიდი სიხარული იმდენი გამარჯვებისა. იქ დასვდა დარეჯან დედოფლის შვილი, ბიძა სოლომანისა, ანტონი ქათალიკოზი და დედანემიერ იქ იყო.

რალა გავაძელო, როდესაც მეფის ირავლის განძრახება გამოუცხადა და წვრილად უახლო მეფე სოლომანმა: ისე გამხიარულებული ვიყავით და შემდეგ ასეთმა მწუნარებამ მოგვიცო, რომ სულ ერთიან ჩავითუთქენითო და კარგა ხანი გონებაზედ ველარ მოკვდიოთო. ამას დედა-ჩემი იტყოდა სოლომე. ამისთვის რომ უწლანნი დარწმუნებული იყვნენ, მეფეს ირავლისა შემოსული მტერი ვერას უზამდა და ამის დასამტკიცებლად ის მეფის ირავლის სასახლე და სალარო ისე უძრავათ იყო; იმთენი სიმდიდრე სასახლისა ანუ სალაროსი, სულერთიან ისე დაჩნათ, რომ ერთი იოტის დანაფასება

ადრითვე არა დაუხინხნამთ-რა, ასეთი იმედი ქქონდათ შეფინს ირან-
ლისა, ამისთვის რომ გამძაბრებულნი ბუდი მარადის წინ უძღვრდა
ერეკლეს!

კარგასანის დაღონების შემდგომ, ქათალიკოზმა ანტონმა თა-
ვი აიღო და მწუხარებით ბძანა:

— «რადგან უბძანებია დაყოვნება ალარ უნდა—უნდა ჩქარა ავი-
ყარეთ».

მაშინვე ძლივს რას ყოფით რაღაც ტანსტრეკანდი მოამზადეს;
ერთში დედოფალი დარეკან ჩასულს, რომელიცა მწარეს ცრემლით
იბანებოდა. რაც ახლო-მანლოს ძვირფასი ნივთები მოახლეეს, ანუ
ფული, ისიც იქ მიართულს ბოხნით შეკრული. მეორე ტანსტრეკან-
დში საოფლით ავადმყოფი ბატონიშვილი ალექსანდრე ჩაწვინეს,
დედა-ჩემი ცხენზედ შეკვდა, გაძღვებიც და მოახლეებიც ეგრეთვე,
თავად-ახნაურები ხომ რასაკვირველია, და ამით წინ გაუძღვა ქათა-
ლიკოზი ანტონი ცხენით და მთიულეთისაკენ გაემგზავრნენ. ყმა-
წილი კაცი ახნაური ნიკოლოზი²²) კლიოზაშვილი და უფროსი
ერთი მოსამსახურენი ქუჭვითები გაჭყლიან, რომ ცხენები კვლარ
მოუხერხებიათ, ისე საჩქაროთ წასულან.

წყალის ალყაფის კარებთან რომ მივიდნენ და მინამ იმის
დიდს კლიტეს გადაებდნენ, ამ დროს ერთი ქვრივი დედაკაცი, სო-
მისი მოქალაქისა, მოიჭრა და შეწუხებულმა დაიძახა:— «დედოფალა,
უბატონო განლაგარ, უქრმო-უშვილო და უნათესაო ქვრივი, რომე-
ლიცა თქუწნის მოწყალებით ვიზღები, ესლა ეს არის თქუწნი აყ-
რა შევითყე; გიყსავით გამოვარდი და თქუწნთან ვიხსელ. ღმერთი
გადღებულეს, ნუ დამაგდებთ აქა და ვიზილბაშების კელში ნუ ჩა-
მაგდებთ, რეგორც იყოს, მეც თან წამიყუანეთ».

ამ სახეს ნივთებით ბოხნას, დიდი ადგილი სჭკრია, ასე
რომ ტანსტრეკანდში ადგილი აღარ იყო. იმის სიტყვაზედ დედო-
ფალი თურმე ძალიან შეწუხდა და შემდეგ მოსამსახურებს დაუძახა:

— «ეს ბოხნა აიღეთ აქედან და მავის ადგილას ეგ დედაკა-
ცი დასვით».

²²) ამის სახელი ბოლოშიაც იქნება, ეს იყო კათოლიკოზის ანტონის ნაზირი.

პირუტყვს გამდელს წყნარი-სახარს გაუბედა და მოესხებინა:

— «რაღ ძვირფასი თვლები და ნივთები და ან ფუფუნა სულ დაიკარგება».

— «რას მეუბნებით, აღამიანის გამოსხნა არა სჯობია ჭიჭების შენახვას? აიღეთ, თუ დემურთი გწამსთ, მანდ კედლის ძირში დადევით სადმე, თუ თქვენ ვერ შეიძლებთ წამოღებას, ვინც უნდა წაიღოს».

მასინვე ის ბოხხა კათალიკოზმა გაასწავლია, ნივთები და ფუფუნები აქა-იქ დააჩივრა, შემდეგ ის დედაგაცი ჩასუკეს ტასტრეკანდში და მისუკან გაეშურნენ. იმ დედაგაცსა რქმევია მათუა.

ისინი რომ გაეშურნენ, ამდროს ერთი ამზონკა ლამაზი ქალი ორის მუხანდით და სამის ბიჭით დედოფალს მოეწვივნენ ცხენებზე ამხედრებულები და იმ ლამაზმა ქალმა დედოფალს მოახსენა:

— «ჩემო ხელმწიფეო დედოფალო, თქვენნი აურა გავიგონო. მე თქვენ თავს რაგორ დაგანებებ, მე თქვენთან ვიქნები განუერყვად».

დედოფალმა მასინვი ხმასუდ იცნო და უთხრა:

— «ნაბათ-ხანუმი, შენა ხარ ჩემო ნაბათ-ხანუმი. მოდი ერთათ ვიყვნეთ და ერთი გაჭირება გამოვიაროთ.» იმ ამბებში აღარც მოშორებიან. ეს ქალი იყო ალავერდბეგის ედიგარასსვილის ცოლი, ციხელის თათრის კარგი პირველის ოჯახისა. მერე დედოფალმა ჰკითხა:

— «ჩემო ნაბათ-ხანუმი, შენი ქმარი ალავერდბეგი სადღა არის?»

— «ჩემი ქმარი და მთელი ჩუქნი ოჯახობა კაცები სულერთიან მეფეს ირაკლისთან თავის სისხლსა ღვრიან სოღალუხის მინდორზედა მამულისათჳს». დედოფალი ატირდა და ქათალიკოზი ანტონიც. იმ ალავერდის ამბავი აქ ჰქვემოთ ვიდევ იქნება.

მეუღის ირაკლის ამბავი სომ გუხსომს, მეთუაღებისაგან ამბავი რომ მოუვიდა: აღა-მამად-ხან ხუალ აყრას და წასუღას აპირებსო. — სწორეთ ასეც მოხდა. სამშავათი დილა რომ ინათლა, ამბავი მოუვიდა თავის წინა უარუღებისაგან: — «აღა-მამად-ხან აიყარა და ჩქარა მიდისო». მასინვე მხარობელი გამოგზავნა და ვინც დარჩენილები იყვნენ ქალაქში, ეს ამბავი ახარა, მაგრამ ზევით რომ

ვთქვით, აი ის ანტემ (ანუთინ) არაჩატი, იმ ელჩის გამაჰმადიანებელი ორშაბათის ღამეს, თვითონ თავის მოსყიდულის სომხის ვაჭრებით უბეჯდა ელჩისა და პირიქით თელეთისკენ იმან გადაიყვანა იმ ღამესვე კოჭრის ქუჩაში დაბაღს მიტოვებ, რომელმაც დიან კარგათ იცოდა იმის ადგილები გარკვევითა და შემდგომში ისევე ტფილისისაკენ დაბრუნდა, ახლა კიდევ სხუა ეშმაკობის და ციხეებისათვის. მეუფე ირაკლიმ ქ. ტფილისში, მელაქს დარჩნა ბეუთაშვილს რომ გამოეგზავნა ის ელჩი, თან შემოეთუთა: კარგათ გაუფრთხილდი, არ გაიქცეო. მელაქმაც ქალაქის შემნახავ ვაჭრებს მიაბარა და თვითონ ცოლშვილით აიყარა, მაშინ როდესაც რომ ვარსკვლავს ნახევარ ქალაქი აყრილი წავიდნენ, ისიც იმდროს ქალაქიდან გავიდა. რასაკვირველია, ისიც მოლაღატე იყო, რომელსაც შემდგომ ლექსიც გამოეთქუტს.

„აბა ჩემო მელიქო, ფინანობა დაიწყე,
ბაგრატიონთ სისხლითა გულმუცელი აივსე.“ და სხვანი...

იმისი და სხულების ამბები თავის დროზე იქნება.

ქათალიგონი ანტონი თავის დედის დედოფლით რომ აიყარნენ, მაშინ მეუფე სოლომონმა ქალაქში ვაჭრები დაატარა და დანარჩენს ქალაქელებს აურა გამოეცხადა: მეუფის ირაკლის ბრძანება არის. ქალაქელებმა უფრთხ ან გაიბერტყეს: კიდევ გუატიუბენ, მეუფე ირაკლი ცოცხალი იყო, თორემ ქალაქს ფიქრი არა აქვსო.

ამის მეორეს დღის ადრე თითქმის ნახევარ ქალაქის აუყრელობა რომ მოხსენდა მეუფე ირაკლის, მეუფის სოლომონის გაგზავნილის ვაჭრისაგან და ზედატანებით ალა-მამად-ხანის აურაც აცნობეს უარაულებმა, რომელიცა ზევით გავიგონეთ და ამდროს მახარობელიც რომ გაუგზავნა ქალაქელებს, ამასევე უფრო დარწმუნდნენ: აი თუ არ გუატიუბენო? — ამისთვის უფრო უფიქრელად დარჩნენ ქალაქელები ქალაქში და მეუფის ირაკლის დღეგრძელობას ღმერთსა სთხოვდნენ უფლანთ, მაგრამ მეუფე ირაკლიმ ის ელჩი რომ დაატყრინა ალა-მამად-ხანისა და ქალაქში გამოეგზავნა, როგორც ზევით გავიგონეთ, ორშაბათის ღამეს ქალაქიდან გააშარა დიან ჩუმათ ანტემ არაჩატი, თვითონ იმან უშეჯღა და პირიქით მოეწია ალა-მამად-

ხანსა. აღა-მამად-ხან გაუწყობს: აქამდისინ სად იყავო? — ელჩის თაჳი გაემართლას, მასუგან აყრილობის მიზეზი ეკითხა ელჩისა. ან აღა-მამად ხანის ზასუხია:

— «მეფე ირაკლი ნადირშას გაზდილია, მე იმან რძი ანსაც ან დამიწყო, მომიყუანა თაჳის ქალაქის ჰიში, რძი დღე ძალანნი რძი გუქონდა და ვერა დავაგულით-რა; ეტყობა მეფეს ირაკლის დიდი ჯარნი ჰყავს იმ ხეკებში დამალული და მე ვი განგებ ცოტას მახუჭნებს, თორემ თუ ცოტა ჯარი ჰყუნდეს, ამ სქემეს ვერ მიზამდა²²). მე ვხედავ, მეფე ირაკლი ასეთს სქემეს მიზირებს, თუ ან წაგედი, ბოლოს ვინანო? ელჩმა ფიცით დაარწმუნა: მეფეს ირაკლის მატონი ჯარი ან ჰყავს, რაც თქუენ გინახამთ, იმაზე მეტიო, რომელმაცა ანტემ არანაცვის ამბავიც უამბო: იმ ხანის შემინახული ქალაქის გარებო ირგორ მოისუიდა და ან რაკთი ფული მისცა იმათ, მასუგან რგორ გამოიყუანა ქალაქადგან, ან რგორ გადმოვიდნენ ქალაქის ციხის კედელზე, ან იმ მთებზედ რგორ გადმოიყუანა, ესენი სულ წვრილათ უანბო ანტემ არანაცვის სქემე და ამასთან ანტემ არანაცვის დაბარება მოახსენა: ქალაქის ამბავი, იმათი შეშინება და ნახეგარ ქალაქის აყრა და სხუანი... ელჩისაგან დაწმუნდა აღა-მამად-ხან და მასუგან ისეკ იმას ჰკითხა რჩევა: მას რა ვქნათო?»

— «ექვსი ათასი მეომარი მიბოძე, აქეთი მხრის მოკლე გზები ახლა გარგათ ვიცი, ერთერთს მოკლე გზაზედ გადვილი და მეფეს ირაკლის უგან მოგუქტევი, აქედან თქუენ მიხუალოთ, შუაში მოკამწყდევით თაჳის ჯარით და ყათლანს უზამთო».

ეს რჩევა დიდათ მოიწონა, მაგრამ სუთი ათასის მეომრების მეტი არ მისცა და ამ ჯარით გამოსტეძრა.

ამთენს უბედურებასთან ამ დილით ასეთი ბურჳისი მოახვია, ან ნაბიჯზედ აღარა გაიჩეგოდან-რა. ელჩი ჯარებით რამ წამოვიდა, ზატარა ხანს უგან აღა-მამად-ხანიც დაბრუნდა და ქალაქისაკენ გამოსწია. მეფე ირაკლის მოწინავე ყარაულებმა გააჩეგეს, უიზილბა-

²²) აღა-მამად-ხანის მოკვლის შემდგომ, მეფე ირაკლიმ განჯის ციხე რომ აიღო და ჯავათთან გამოიყვანა და ბოლოს დროს კარგათ დაიხილოვა, სხუათა შორის იმას ეთქო: აღა-მამად-ხანისა ჯარსა იმ ორის დღის რძში ათი ათასამდისინ კაცი დააკლდო.

შეგი ისევე დაბრუნდნენ და ეს ამბავი მეუფეს აცნობეს, რომელიცა ამდროს, იმ დღით ახალ გაკეთებულს სანკლებთან იდგა თავის ჯარით იმ ვიწროს სოფალუხის გზებში, ეს უკანასკნელი ამბავი რომ მოუვიდა, რასაკვირველია, გუახსრომს, წინა ღამეს, რომ გრძნობდა და მეუფე სოფლამანს უთხრა: როგორღაც ცუდ გუნებაზე შევიქცენო. ამის გამო, ამის მეორეს სამშაფათის დილაზედ, ესე იგი 11-ს სექტემბერსა, ის ვიწრო გზები, ორს თუ სამს ადგილას ჩაახრებინა, რაზედაც ქუა, კლდე და რაც მოხუდათ ჩააყრებინა შიგა, ვინცობისათჳს: დიდს ჯარს გაუჭირდეს გადმოსვლა, რომ მანამდისინ ჩუქნი სჯემე მოვიგარგოთ.

ამდროს როდისაც რომ აღ-მამად-ხანის დაბრუნება მოახსენეს ირაკლის, დაიძინა:—«რასაც ვეიჭრობდი, ის მოხდა. აბა ახლა სანქარათ გავეწიეთ და ქალაქის პირში ჩუქნი ზარბაზნებთან მივიდეთ. ესლა ამ ბურუსში მუშინიან, ერთს რომელსამე კოჯრის მითის მხარეს არ გადავიდნენ და ზარბაზნები არ წაიღონ. თუ ეს საშინელი ბურუსი არ მოეხვია არც ერთი ყიზილბაში მეომარი ვერ გამოეხვეწებოდა საიბეგნაც უნდა წასულიყო, არამც თუ ჯარი, მაგრამ ამ ბურუსისა მუშინიან»²⁸). ამასთან მეუფე სოფლამანთან კარგი ცხენიანი კაცი გამოსაქცია: დიანს ჩქარა ზარბაზნებთან დამხვდი შენის ჯარითა და თვითონაც გამოსწია, როგორც ჯარსა შეეფერება, ისე ჩქარა, მაგრამ ყიზილბაშებმა გადმოსაწიეს და ზარბაზნებს წამოადგინენ თავზე. ამთენს უბედურებას უბედურება დაერთო. ამდროს ნისლმა გადაიყარა და ყიზილბაშებმა ზარბაზნები დაინახეს, რომლებმაც იმ ათასმა იმერლებმა დაიდასტურეს: მეუფე ირაკლი თავის ჯარით წაუხდენიათ, თორემ ყიზილბაშების ჯარსა ამ მხარეს რა უნდოდა?—ზარბაზნების უფროსი მეფის ირაკლის მამორო თ. გიორგი გუჩაძემილი რამდენს ესგეწა მცირე ხანს მოცდას: რასაც ფეიჭრობთ ტყუილი არისო. მაგრამ არა ქნეს, გამოსწიეს და ქალაქში ეს ამბავი შემოიტანეს, მაშინ როდესაც რომ სოფლამან მეუფე ახარების კარზე იდგა თავის ჯარითა და თავის ჰამის ბძინებას ელა-

²⁸) კოჯრისა ანუ ტაბაშელის მთების გზები, ბატონიშვილს დავითს ჰქონდა შეკრული, რომელიცა მეფე ირაკლი, იმის იმედით იყო, რომ იქით მხარეს მთაზედ არვის გადმოუშვებდა. შემდეგ გარკვევით წაუვიკითხა.

და: საითკენ მიბძნებს, იქით წავალ. მაგრამ ის კაცი მეფე ირაკლიმ მეფე სოლომანთან რომ გამოგზავნა: წარბაზნებთან დამხვდით, იმ კაცს კოჯრის მოწინავე ყიზილბაშის ჯარის კაცები შესვედროდნენ და იქუს მკეკლათ.

იმ ათასმა კაცმა იმერეთის მეომრებმა ეს ამბავი მოუტანეს მეფე სოლომანს: მითამ მეფე ირაკლი თავის ჯარით სულ გაწვიტეს ყიზილბაშებმა, წარბაზნი იმათ წაიღეს და ჩუქნ ძლივს გადაიჩინეთ თავი. უმაწვილი კაცი მეფე სოლომან ამ გაუგებელს ტყუილით მოიტაცეს და საჩქაროთ იმერეთისაკენ გასწიეს.

დამშვიდებულმა თითქმის ნასევარ ქალაქის ხალხმა ერთმანეთი დაანწმუნეს: «იმერლებმა გვიღალატეს, თორემ ამ დღით მასწრებელი არ მოგვივინდა, რომ აღა-მამად-ხან აიყარა და საჩქაროთ წავიდაო?»

ამ ამბებში კოჯრის, ანუ ტახანმელის მთას გზები შეკრული ქტონდა ბატონიშვილს დაუითსა ოთხასის კაცითა და ოთხის წარბაზნითა, რომ აღა-მამად-ხანის მოძრაობა, საითკენაც წასულიყო, იქიდან უნდა ეხსრიკა და მეფისათვის ეცნობებინა. ვინიციობა არის თუ ყიზილბაშის ჯარი მთას გზასუდ წამოვიდა, მაშინვე წარბაზნები უნდა დაეცალა და ამით ეცნობებინა: მთასუდ მოდის ყიზილბაშის ჯარი. და თვითონაც საომრათ დასულდროდა იმათ, რომელიცა წარბაზნების კმის გამგონე გამოეშურებოდა; საჩქაროთ წარბაზნებთან მოვიდოდა თავის ჯარით და მაშინ ყიზილბაშის ჯარი კელანს დააკლებდა მეფე ირაკლისა, მაგრამ ყიზილბაშის ჯარმა მთის მოკლე გზასუდ რომ გადმოიარეს, სიდაც ბატონიშვილი დაუითი იდგა, ერთი მესროლი კაცი აღარავინ აღარ დასვდათ და თავისუფლად გამოიარეს. თუ ბატონიშვილს დაუითს ის წარბაზნები არ დაუგდო და არ გამოსცლოდა, ამთენი მესროლით და ოთხი წარბაზნითა, იმ მთას გაიმჯგრებდა და ყიზილბაშებს არ გადმოუშვებდა.

რადაც უცნაური ხასიათები დასჩემდა ბატ. დაუითსა, რუსეთიდან რომ მოვიდა. ორშათათის სიღმრთედ, ვილასაც საიდუმლოთ მოესხებინა, იქნება განგებაც იყო, რომ იმანაც უღალატეს; რომელსაცა მანამდის თურმე უმაწავდნენ თავის ბიძის რეკას ენდრონიკაშვილის ღალატსა, რომ ბიძა თქუქნმა მეფეს ირაკლის უღალა-

ტარ და ამასთან ყუშლას ეთქვამთ, რაც წარსულში გავიგონეთ. აღარც დაფიქრდა, აღარც გულის მოსუზნა და გაფხუკიანებული წამოხტა; თავის მეომრებში გაერია და ხმა-მაღლივ დაიძახა:

— «საწყაღას ჰაზა-ჩემს, მეფე ირაკლის ყუშლამ უდალას; აქ მარტო ჩუზნ რაღა უნდა შევიძლოთ?»

განხსნებულმა ის ოთხი ზარბაზანი ხევიმ გადაყრევინა, თვითონ მწყნეთის გზასკად გადაიარა, და კახეთისაკენ გასწია: მეტიც ჯავრით თრთოლას მოსდიოდა, ლაშარაკი ძლივსღა ესმოდა.

რამ რომ ბატონიშვილმა გიორგიმ (დავითის მამამ) შეიტყუო იმისი კახეთში გადასვლა, მამინეუ დაიბარა, მაგრამ ნაცვლად წასვლისა, ბეერი ავი სიტყუა შეუთუალა, კარგახანირ გავიდა აღარ ნახა და, თუ ოდესმე ნახამდა, ასიც იშვიათად, ცოტას ხანსა. ამის შემდეგ, ასე შესძგდა, რომ მამის სახელის ხსენებასა დავითთან მხლად გაბედავდნენ ხოლმე, გიორგი ბატონიშვილი (შემდეგ მეფე) დამნაშავე არ იყო, ის იყო სხუელი კაცი და დიდი ღვთის მოყუარე. ვინც იყვნენ მიზეზნი, დრო ბეერია.

ეიზილბაშის ჯარი მთავად რომ ამოვიდა, აქედგან ჩქარა გამოსწია და მდღობზედ გადმოადგნენ ზარბაზნებსა, როგორც ზეკათა ვთქვით, ისე. ნისლ - გადაყრელს დროში, ზარბაზნები რომ დაინახეს, მამინეუ წამოვიდნენ და კრწანისს ბაღებთან მოვიდნენ, სადგანაც კარგათ გაჩხრიკეს, ნახეს რომ ზარბაზნებს ჯარი არა ჰყავს, უთოფო თოფების მეტი, რომელთაცა დიდათ იამათ და შემოსატეკად წამოვიდნენ.

დანარჩენ ქალაქის ხალხს რომ უკვირდათ: იმერლებმა გვიდალასტესო, ამ დროს ზარბაზნები გაუარდა და გაუარდა. ამისმა კმამ უბედურობის ამბავი მიუტანა ქალაქელებს და ყუშლანი უბედურობის წარმა აიტანა.

ზარბაზნების უფროსმა მთავრმა თ. გიორგი გურამისშვილმა, (მეფის ირაკლის ნათლული იყო), ამისთანა გაჭირება ნახა, რომ აუცილებელი სიკვდილი მისუდიყო იმათზე, ყუშლას კმა-მაღლა შესძახა:

— «ქართულლებო ძმებო! ცხადათ ვხედავთ აუცილებელი სიკვდილი მოსულა ჩუზნზე, მაგრამ ესეც შეგვიძლიან უნამუსოთ დაუ-

ნებდეთ ყიზილბაშებს. აბა რომელი გინდათ, სასულიერო სიკვდილი მამულისთვის და კარგის მეფისათვისა, თუ უნამუსოთ სიცოცხლე?

ყუჭლამ ერთპირათ:

— «ჩუჭნ მამა-პაპასა უნამუსობა ან უჭნიათ და ჩუჭნც იმათი შვილები ვართ. სიკვდილი გვიჩვენია უნამუსო სიცოცხლეს».

— «გმაღლობთ ძმებო, რაც თქუჭნს ვაცობას ეკადრება, სწორეთ იმისთანა გული გაჭუსთ, მაგრამ სამი თითით ყუჭლამ მიწა ავიღათ; შეეჭამათ, ეს იყოს წმინდა საიდუმლოც მაგერი. მასუკან საიქიოს წაკდგეთ სასულეზნადა».

ყუჭლამ მიწას დააკვეს სამი თითით და ღვთის ხსენებით შეჭამეს: ღმერთო, შეგვიწყალო.

ყიზილბაშები რომ ემზადებოდნენ შესატყვად, მაგრამ დაშინდმა ზარბაზნებმა შემოფანტა სულ ერთიან და მოუწყუჭლად მიაყარეს ზარბაზნების საფანტი, ამ დროს მეფე ირაკლი სოღალუხის ვიწროებში მოკმურებოდა თავის ქართლუბით. ზარბაზნების ქუხილი რომ გაიგონეს, უფრო გამკმურნენ და რაც შეეძლოთ წამოვიდნენ. ზარბაზნების საფანტმა რომ მიფანტ-მოფანტა ყიზილბაშები, ამ დროს შესედაეს, ნასეს რომ ქართლუბი ვიწროებში მოკმურებოდნენ და ამაზედ ელდა ეცათ, რომელთაც გადაწყუჭლეთა თქუჭს:

— «თუ იმ ქართლუბმა ზარბაზნებთან მიგუასწრეს, უთუოთ წაგუასდგენენ. რაც დაგუჭმართოს უნდა შეუტოოთ».

ამასთანვე შეუტოეს და ზარბაზნებზე მიყარეს ცხენები ოთხსაჯ კუთხივ. მანადისინ თითო კიდევ ესრელეს, ისიც აქა-იქა, მაგრამ მანაც კიდევ შიგ შეუხდნენ და შეიქნა ხმლის ტრიალი. თუ სსუა თოფიანი ჯარი ჭყლოლოდათ ზარბაზნებთან, იმ მაგარს ადგილებში, შეეძლოთ რომ ყიზილბაშის ჯარი შეუყენებინათ თოფის ტყვიით, ზედატანებით ზარბაზნების გატენასაც მოასწრობდნენ და ყიზილბაშებს აღარ შემოუშვებდნენ. ამაობაში მეფე ირაკლიც მოკმურებოდა თავის ჯარით და ქართლუბის საქმე გაიმართებოდა. მაგრამ როდისაც ყიზილბაშებმა კარგათ გააჩიეს და ბოლო დროს თამამად დაერივნენ თოფებში, მაშინვე ქართლუბმა ხმლებს კელი გაიკრეს და თუთო ყიზილბაშში მანაც ჩამოაგდეს, მაგრამ ბოლოც

ისინი - აწვიტეს და თუ დარჩა ვინმე დიან, ცოტა, ისინი ცოცხალი
 მე შემთხვევით. ის მართალი გურამიშვილი კი გმირსავითა დადგა
 და ხმლით სამი ყიზილბაში ჩამოაგდო და მეოთხეს დაამტკიცა ზე-
 და, რომელიცა მამინულს გამოტრიალდა და ერთს ზარბაზნის გადა-
 ესვია ამ სიტყვით:

— «დმერთო! აღონდ მეფე ირაკლი მშვიდობით გაიყვანე ამ
 საშინელებისაგანა და მე მამულის ჭიკის სანაცვლო ვიყო.» გამგე-
 ლებულ ყიზილბაშებმა მისცვივდნენ და ზედ ზარბაზნის დაკავეს,
 ის სიკვდილის შუშინებელი, მამულის მოყუარული, მეფის ერთგუ-
 ლი, თავის ვალის აღმასრულებელი, რიგის დამცულელი, სრული ზე-
 ტიოსანი და სულათ დიდი კეთილშობილი!

მეფე ირაკლიმ და იმისმა ჯარმა ზარბაზნებს კმა რომ ველად
 გაიგონეს, დაიდასტურეს: ზარბაზნები წასდინეს, თორემ იმათი კმა
 არ გაწყდებოდა. ამასვე სულ ერთიან გაიფიქრნენ: ან ნამუსიანათ
 თავი გავიტანათ და ან ნამუსიანათ დავიხრცნეთ. ამ სიტყუასვედ
 გამოსწიეს და გამოეშურნენ.

როდისაც ყიზილბაშებმა ზარბაზნები წასდინეს, მამინვე ათა-
 სი ყიზილბაში სოლოლაკისაკენ გამოგზავნა იმ გაზარბუღმა ხანმა,
 გზის მცოდნე თავის მოსამსახურის ბუღდობით და ეს ჯარი უკან
 ქადაქისკენ ჩამოვიდა დასაკლეთის მხარეს, სწორეთ მამინ, როდი-
 საც მეფე ირაკლი თავის ქართველებით, მტკვრის ხიდზე ავლბან-
 ში გავიდა, მაგრამ იმ ყიზილბაშის ათასის კაცის გამოგზავნის შე-
 მდეგ დაინახეს, რომ სოლოლაკის ვიწროებში ქართველებიც მო-
 შურებოდნენ, რომლებიცა აღრითულ ასე შუშინებულ იყვნენ იმათ-
 გან იგინი, რომ ეგონათ: რაც ჯარი წინა დღეების რმეში იყო,
 კიდევ იმთენი ჯარი იქნება. უფრო კიდევ ამისი შეშინდათ, თა-
 ვიანთი ყიზილბაშის ჯარი არ მოსდევდათ იმათ, ამისთვის კარგა
 შორსა თავი მოაჩიდა და ზეკითკენ წავიდნენ, რომელთაცა მო-
 შორებით გამოუარეს შარა გზასე ქართველებმა და სეიდბათის ბა-
 ლების ორდობებისაკენ წამოვიდნენ, თორემ თუ ის ოთხი ათასი
 ყიზილბაში წინ დახულდროდათ, იმათის კელით გაწყდებოდნენ გა-
 ნასკვრებულ ქართველები და იმთენის შრომისაგან დაღალულ-და-
 წყულტილები. სახელისთვის და ზეტოისებისთვის, ესეც რომ ასე

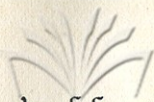
ყოფილიყო, ძალიან კარგიც იქნებოდა!.. ესეც მეუფის ირავლის უბედურობა.

რა რომ აღა-მამად-ხან სოღალუხის სოფელთან მოვიდა ჯარებითა, კიდევ ძალიანი ნისლი იდგა დედამიწაზე, რომლებსაცა ადგილობრივ დადგომა უბძანა, კიდევ კერ გაბედა ვიწროებისაკენ წამოსულიყო, ასე შემინებული იყვნენ ქართულშლებსაცან. ამისთვის თავის საკუთარის კაცებითა მტკუარის მდინარეში გავიდა ნათლუხისაკენ და ამ დროს ნისლიც აიყარა, იმ დროს მტკუარის ცოტა მოდიდებულიყო. ამისთანა შემთხვევანი ასე გვეგონია: განგებ არისო, თუთ განგებისაცან მომზადებული უბედურება—უბედურს ერეკლეზედ. საიდგანაც აღა-მამად-ხანმა სოღალუხის ვიწროებისა და იმის ხეკებსა ჩხრეკა დაუწყო: მეუე ირავლი ჯარს სომ არ ძალამსო?—კარგათ განხრეკა, ნახა, რომ ჯარი არსად არ იყო, მეუფის ირავლის მეტი, რომელიცა თავის ჯარით მიეშურებოდა ვიწროს გზებში და ამდროს ზარბაზნების ხმაც გაიგონა ქალაქის პირიდან აღა-მამად-ხანმა, რომელმაცა იქიდან დაძახებინა: ჩქარა გამოუდქითო და თუთონაც ჩქარა გამოვიდა მტკუარში, მაგრამ იმ ჩასერგილებმა კარგახანი დაჭირა ჯარი; მინამ ისინი მიყარ-მოყარეს, მეუე ირავლი ვიწროები გაიარა.

აქ დაუყოვნად აღა-მამად-ხანმა, ვისაც კარგი ბედაური ცხენები ჭეუანდათ, ისინი გამოუყენა და ისინიც ასე წამოვიდნენ, რომ შურდულის ქუასავითა, რომლებსაცა ჯარი უკან დაადუნა და თუთონაც ხელად გამოჭეუა იმათ.

მეუე ირავლი თავის ქართულშლებით ეიზილბაშებს წინ რომ გამოყარეს, გაშტორდნენ და ინანდნენ: რა ცოტანი ყოფილან, რატომ გზა არ შეუვართ, რომ სულერთიან გაგვეწვიტა ისინიო. ამასთან საჩქაროთ გზაზედ ჩამოვიდნენ და მოუწყულტელის თოფის სრელით აედუნენ უკან. არც ქართულშლები დარჩნენ ხელ-ცარცილები იმათზე, თუმცა დაღალულ-დაწვეკტილებიც იყუნენ.

შუა სვიდაბათის ორღობეში ის გამოსწრაფებული ეიზილბაშებიც მოეწივნენ და კიდევ შემოუტოეს, ეგონათ ამითი შეკამინებთ, გადავსრესთო, მაგრამ მაშინდელს ქართულშლების გულსა რა შუაშინებდა, ნამეტნავად იმისთანა კაცთან, როგორც მეუე ირავლი! შემდეგ

იმისთანა გამომჩენილი ვაჟკაცი თავად-აზნაურნი გარს ესვივნენ და რამდენს რამეში იყვნენ გამომცდილი! მასუკან უფროსნი კრთი სულ თავის საკუთარი ამაღა ახლდა და მეტოთ ახ რამც და ათმდისინ თავის შინაური თათრები, რომელთაც სული მეფის ირავლისთჳს ჭქონდათ შუწირული და რომელთაც კიდევ დამტკიცეს, რომ თითქმის სულ ერთიან გაწოდნენ იმ რამში და თუ გადაჩნა კინძე, დიან ცრტა.

გაგულისებულმა ყიზილბაშებმა შემოუტყეს, მაგრამ მანც კერა დააკლეს-რა ქართულლებსა იმ რაღობეში. მეფე ირავლი თავის თავად-აზნაურებითა გაუბრუნდა და ზედ იმით ჯარზე მინარეკეს, რომლებიცა მამინვე გამოტრიალდნენ და სანქარათ წამოკიდნენ. მეფე ირავლის კიდევ იმერლების იმედი ჭქონდა: აქ სადმე იქნებოდა. მაგრამ იმითი ამბებიც მოახსენეს: წავიდნენო და ბატონიშვილის დავითის ამბავიც ზედ დაატანეს. უბედურმა მეფე ირავლიმ თავი გადააგდგადმოკადო დაღონებულმა და სხუა კი აღარა თქუა-რა, ამისთჳს რომ ძალა იმის მეფობისა მოკლული იყო მტრებისაგან, რომლებსაც ღმერთი სწამდათ და იმისი მტრები კი იყვნენ. ის უსვინიდი-სონი....

იმ შემოტყვის შემდგომ, თუმიცა შემოტყვა კვლარ გაბედეს, მაგრამ სეტყუასავით ტუჯა მოაყარეს ქართულლებსა და ქართულლებიც უშიშრად გულის უშეკრდნენ და თან ესენიც ესროდნენ, მაგრამ რა განდებოდა, ერთს ქართულებსა, რცა დაქვეითებული ყიზილბაში თოფს ესროდა. ასე ამ ყოფით, უნამეტნავესი ქართულლები დანოცნენ და იქ დაიგდეს თავი, იმ განცეცსებულს რამში, რომ მინამ აზარებთან ჩამოკიდნენ, სამასი კაცი ძლივს ჩამოჭყუა მეფეს: ჭირი მართალთაო. ქართულლებო, მართალი იყავით და ჭირიც გაწათ. ეგ თქუწნი სისხლი ღმერთთან დაღადებს...

აზარების ზეკით ძალღობს გზაზედ ყიზილბაშების დასტები მოადგნენ, უნდოდათ ქართულლებისთჳს შემოკრითათ, მაგრამ ზედატანებით ზეკით ცინიდგან მეზარბაზნე თოფჩმა სომეხმა აღალუამ ზარბაზნები დაუშინა ყიზილბაშებს, რომლებიცა შეაყენა კვლარ წამოკიდნენ და ამით მეფეს ირავლის დრო მისცა, რომ თავის ქართულლებით გაეარა.

მეფე ირაკლი ავლახანის ხელის თაყში რომ მივიდა, მოინდო-
მა ქალაქსად გაეარა და დიდის გზაზედ წასულყო, მაგრამ უკეთ
რომ ითქვას, იმ ალავერდებუკ ედიგანსვილმა მოახსენა:

— «ჩემო კელმწიფეო, რას შერბით, ხელზე გაიარეთ და ავ-
ჭალის საგურამოსაკენ წახდით, მე უიზილბაშებს აქ დაუნკდები
და მე გიცი რომელს გზაზედ გავისტუმრებ იმათ, თქვენ მშვიდო-
ბით წადით». თათრის კიკინები ჭქონდა და თავიც მოჰხარული, თუთონ
თათარიც იყო²⁴). ამ სიტყვასე მეფე ირაკლიმ ცხენი გაატრიალა და
ხელისაკენ წავიდა, მაგრამ იქ შუა ხელზედ ცხენი გამოატრიალა და
შეწუხებულმა დაიძახა.

— «ნეტა სად მივდივარ?— წავალ და მეც ჩემ შვილებთან მოვ-
კვდები ამ ქალაქის ხალხში და იმათ ვნებსა მე ვერა ვნახამ».

მაშინვე ივანე მუხრანის ბატონმა მეფის ირაკლის ცხენის
ჯილდოს კელი უტაცა, გამოატრიალა, ერთის მხრითაც ბატონიშვი-
ლი აღმასხან მივარდა, მეორეს მხრით ბატონიშვილი ივანე, უკან
ცხენსაც ქიზიყის მოურავმა მათრახი დაუკრა და საჩქაროთ გაარბე-
ნინეს გულ მოკლული საცოდავი ერეკლე;

იქნება საქართულს და ქართულებს დამღუპავსა ღმერთმა
შეაჩინოს?— იმედი მქუს სიძარტლე თავისას არ დაჭკარავს.

როდისაც რომ მახათის ძირში მივიდნენ, იქ საშინელი კმები
მოვიდა ქალაქადგან, სადაც უწყალო მტერი შეესია და ვაება მოხდა
ქალაქში, რომელიცა დადგა და მწარეთ მოთქმა დაიწყო მეფე ირაკ-
ლიმ:

— «რჯ ღმერთო, რასა ვხედავ და ან რა კმა მესმის? ჩემო საყვარ-
ელო შვილებო, მე თქუწნს აძაღლებსა ვცდილობდი, მე თქუწნის
ბედნიერებისათვის ვზრუნამდი, თქუწნი მცირე მწუხარება ჩემთვის

²⁴) როდისაც სპარსელები შემოვიდნენ, ალავერდებუკი იქვე ცხენით დახვდა და
სპარსულათ ჰკითხეს.

— „შენ ვინა ხარ?“

იმან სპარსული კარვით იცოდა, უთხრა.

— „მე ჯავათხანის კაცი ვარ.“

— „თუ იცი, ვალი (მეფე) ირაკლი რა იქნა?“

— „აქეთ, ამ ქალაქისაკენ წავიდა“. და ამ სიტყვებზედ იმათ ქალაქისაკენ გას-
წიეს. ისინი რომ იქით წავიდნენ, ალავერდებუკმა ცხენს მათრახი ჰკრა, საჩქაროთ
ხელზე გაარბენინა და მახათასთან მეფეს ირაკლისა მოეწია.

სასიკვდილო იყო და სინაწრული ბედნიერება!... ნაცვლად თქუწნის დღესასწაულისა, დღეს საშინელება ტრიალებს თქუწნე, ნაცვლად თქუწნის შინაწრულის საკრებებისა, დღეს ატადის კაღოს კმა მესმას თქუწნე მისული, ნაცვლად თქუწნის უჯავრელის სიძლიერისა, დღეს თქუწნი მწარე ტირილი ზეცაში დაღაღებს. რამთენი თმა-გაწიწილი დედანი და ქაღნი წივიანი და კივიანი ესლა, ის კმა შენ არ გესმის, დემოტო?—რამდენი კაცი ეელ-გამოჭრილი ეურებაან ესლა, ამბებს ვერა ხედავ, დემოტო?—ხემა ძმებო, ხემა შვილებო, ხემა მეგობრებო, ხემა ამხანაგებო, ხემა საუფარლებო და ხემა სასურველებო! მე თქუწნთვს უნდა მიმკვდარვიყო და თქუწნი ხემათვს ისტრებით. ახა რიღას მეფე ვარ, რით დაგიფარეთ?»

ამ მოთქმაში თავისი ქართულეები უკან უდგენ და ცრემლით იღვრებოდნენ. კიდევ თავისი სიმე ივანე მუხრანის ბატონი მივიდა და დიდის სვეწით სთხრავა დახუმებულიყო, მაგრამ მანც ეს რჩიოდ სიტუვა კიდეა თქუა:

— «რაც განძახსუა მქონდა, იმ დაწეობილებით რამ დაძმარცხებუდიყავით, ვიტყოდით დემოტო არ ინებო და ისე შესაწუსებელი აღარ იქნებოდა. რატომ დემოტო გუშინვე ხემა თავი რამში არ მოაკვლევიან და ეს საშინელი უბედურება მხუწნა?—რა კარგი ბედნიერი სიკვდილი იქნებოდა ხემათვს. არ ვიცი ეს ამისთანა უსვინიდისო დალატი, საიდგან რა უნდა იყოს, ვფიქრობ და ვერა გამოვიარა?»

ამ უკანასკნელს სიტუვასთან, თავი ჩაჰკიდა და ღრმით დაღრმდა.

ამ ამბავში ერთი ადრბუყანის ხანი მიადგა თავის ჯარით უკან მთიდგან, განგებ სახაროთ წამოსულიყო: მეფეს ირაკლის ეიზილბაშის ჯარი არსად მოეწიოს, გაგაფთხილებო. ხანმა შემოხედა და ირაკლის ბაიჩანი იცნა, რომელმაც მამინე კაცი გამოუგზავნა, ჯერ მოკითხუა შემოუთუვლა, მასუკან დიდი მწუხარება იმ უბედურობისათვს და მერეთ მოასხენა: საჩქაროთ წადით, თორემ დიდრინი ჯარები მოდისო.

ყოვლის ძალისაგან მოსპობილ მეფე ირაკლის და საშინელს დალატი მიჩვენდისა რაღა უნდა ექნა?—ამის მეტი ველარა მოაფიქრა-რა, გატრიალდა თავის ქართულეებით და იმ დამეს საგურა-

მომი ავიდნენ და იქვე დადგნენ, დალაღულ-დაწუეუტილები და მწა-
რეთ შეწუებულები.

იმ ამბებში ვინც მეფე ირაკლისთან იყვნენ პირულეი გუამები,
იმ თავიდაც უგანასკნელადმდისინ იმათი სასული არ უნდა დაიკარ-
გოს, იმათი სასული უნდა დაიწეროს აქა.

პირულეი. თუ მეფის ირაკლის ძე ვასტანგ (მომატეული
სასული აღმასანი). ამას სამასი ცხენიანი აზნაურშვილები ჰყუანდა
თავიანთი მოსამსახურეებით, არაგულეები, რომლებიც სულ ომში
დაიხრცნენ და თავი იქვე დაიგდეს. ამ ბატონიშვილს, არამც თუ
სამასი მომადრი, შეეძლო სამი ათასი მოყვანა იმ ხეობის ოსებით,
კარგი ვაჟკაცი, მაგრამ იქაც ეშმაკები შეიპარნენ და იმათ ჩამალეს.
მეორე. მეფის გიორგის ძე ბატონიშვილი ივანე განუყრელად თა-
ვის შანსს ახლდა და ყოველს ომში იბრძოდა, როგორც უშიშარი
გმირი. ბევრჯერ მეფეს ირაკლიზედ სტუეუსავით ტყუა რომ წა-
მოვიდოდა, ბატონიშვილი ივანე გადუდგებოდა წინა და თავის გუ-
ლსა მიუშეკრდა. მაშინ ამას ქსანი ეჭირა, ამასაც შეეძლო ათასი
ცხენიანი კაცი გამოეყუნა, მაგრამ ომიც და ათამდისინ ძლივს
ჰყუანდა. აქაც ეშმაკებისაგან მოხდა. **მესამე.** მეფის ირაკლის სიმე
ივანე მუსრანის ბატონი ზურკს უნახავდა მეფეს და განუშორებ-
ლად გულმოდით ახლდა და რომდენს განსაცდელიდგან გამოიხსნიდა.
ამასაც შეეძლო ათასამდის ცხენიანი კაცის გამოეყუნა, მაგრამ სა-
მოცემდისინ ყოველებოდა. აქაც რასაკვირველია ეშმაკები იყუნენ, იმ ვა-
კე სამუსრანოში. არამც თუ ორსა და სამს ადგილს—მთელს სა-
ქართულლოში იყო მოდებული, საზიზღარი მოლაღატე კაცე-
ბი, ეშმაკებისაგან ეშმაკები. **მეოთხე.** კუაღად მეფეს ახლდნენ
მეფე ირაკლის სიმე თ-დი ზაქარია ენდრონიკაშვილი (ეს ზევი-
თაც ვთქვთ) და თ-დი ივანე აბაშიძე, რომელთაც ასე გამოიხინეს
თავი იმ ომებში, რომ რომელს მხარეზედაც ეს ორნი შეუტე-
დნენ თავის მსხლობლებით და მოსამსახურეებით, მაშინვე გაატე-
დნენ, მაგრამ მოსამსახურეები ცოტადა დაჩნათ, ომში დაიხრცნენ.
მესხეთე. მეფის მისკარბაში იოსებ ბებუთაშვილი და იმის სას-
ლის კაცი, ემაწვილი კაცი არსენიც, პირველს ომში ახლდნენ მეფეს,
მაგრამ იმ კვირა ღამეს გაეპარნენ მეფეს; ვერის ხეობას მიმართეს

და სიზნებისკენ წავიდნენ. თუთ არსენისაგან გამიგონია: თუთ მეფემ დაგვიტოვო, მას რა უნდა ეთქვა, თავს ამით იმართლებდა, მაგრამ მე კი სწორეთ ვიცი, რომ გაუპაწმინდებენ. არსენ ჩემი კარგი მცნობი იყო და ბევრი ამბებიც გამიგონია იმისაგან მასშინდელი. მეექვსე-ათარ ამილახვარიც იქ იმ საშინელს რამეში ახლდა მეფეს ირაკლისა და სხვა თავადებიც კარგა იმთენი, რაც მეფე ირაკლის იმ რაი ათას მეომრებსა შეეფერებოდა, სადაც აბრძოდნენ უკანასკნელს სიცოცხლეზედ თავდადებით²⁵). მომატებული ქება რაღა უნდა? — ის რაიათასი ქართულად მეომრები თავის ბატონებით ერთი-ერთმანეთზე კარგნი იყვნენ, ნამეტნავად მებატონეების მოსამსახურებმა უფრო დაამტკიცეს. თითქმის სულ მტრებისაგან დაიხრცნენ და, თუ დაჩნა ვინმე, დაას ცოტა.

წარმოიდგინეთ, საქართულად რა დალატი უნდა ყოფილიყო, რომ მთელის საქართულადგან და თათრებიდგან რაი ათასი მეომრის მეტი არა ჰყუნდა მეფეს ირაკლის? — ამისთანა ქუჩბუდანი, ღვთის გარეგანი დალატი გაგონილა სადმე?

საგურამოდგან მეფე ირაკლი და იმისი ქართულადები მეორეს დღეს გაუთენებლივ აიყარნენ და იმ დღეს მთიულეთს მივიდნენ, ციხის ძირის სოფელში ანანურს ზეკით და იქიდგანაც მეორე დღეს ადრე ბატატანთ კარს მივიდნენ, სადაც მეფის ირაკლის სიზნაი იყო.

დედოფალმა მეფეს ირაკლის რომ შემოხედა და იმისი რკინისა უანგანი იფერის სახე დანახა, საშინელი დაივიკლა: ვუი ჩემს თავს, ქალაქი დაღუბილა სწული. და გულს შემოკურა. წავივიკნენ და ერთს საათზედ ძლივს მოაბრუნეს. მასუკან თავი მოიხადა და მოსთქვა საცოდავის სიტულებით, სადაც შეიქნა ასეთი ქვითინი, რომ ის ხეობა კმასაც აძლევდა, რომ გრგვინუსს გუანდაო. უბედური მეფე ირაკლი, მხოლოდ ის ერთი, გულგულ დაკრეფილი, გულგაქუაბული და თავჩაკიდებული უცრემლო, გაჩუმებული იყო კარგახანი. ბოლოს თავი აიღო და ხუჭუნით უთხრა დედოფალსა.

²⁵ თ. იოსებ ამილახვრის შვილისაგანაც გამიგონია იმ ალა-მამად-ხანის რამის ამბები, ისიც იქ ყოფილა.

— «ჩემო უსაყურაღესო დედოფალა, მოთმინე შენი ჭირბიქი». მასუკან მოჭყუა და როგორც უნდა ამგუარს შემთხურჯაში მოთმინება, იმასედ ილაპარაკა. მეორეთ ამის მეორე დღეს აურა ბძანა და იქიდგან ბურღულაინთ კარში მივიდნენ.

პირულაად ყიზილბაში ქალაქში რომ შემოვიდა, ამ დროს აღა-მამად-ხან წარომეულს ქართულსების ზარბაზნებთან იდგა, სადაც ამბავი მიუვიდა: ქალაქი ავილეკითო. მამინულ სინარულთ წამოვიდა და მეფის სსსსლუ ნახა, რომელსაც დიდათ მოწონა და თქვა.

— «სპარსეთის კელმწიფე ვარ და ამისთანა სსსსლუ მეც არა მქუს».

მასუკან მეფის სალარო ნახა და დიდათ გაშტერდა იმთენის სიმდიდრით. მეცე გატრიალდა, სამშაფათის აზნოში იბანა და დღე-კანდლაძისინ იმ ერთს აურს უმხანან, რომელშიაც იბანა: შაის აურსი. საიდგანაც ნახანოკვი გამოვიდა და სოლაღუსში ჩავიდა დიდი კმყოვილი. იქიდგან ბძანა: საქართულსოდ თარქში წავიდესო, მაგრამ თუ მცირედი ჯარი ნსნოთ სადმე, მამინვე გამოტრიალდით და სხქაროთ წამოდით.

თარქშია ქართლის ტირიფონაძისინ იარა და მეტი კელარ გაბედეს, სადაც სოფლები სულ აურელიყო, ისინი მიგონ-მოგონეს, ანუ აიკლეს. გზაზედაც ვისაც მოასწრეს, ვინც კელი გამოიღო მოკლეს; ვინც არა და ტყულთ წაიყუნეს. ვახუთი კი მშვიდობით გადურჩათ, ლილეს იქით ჯარი არ წასულა.

ცხრა დღეზედ მომტებული კელარ იარეს და მასუკან ჯარები სულ ქალაქის პირში შეიყარნენ; აღა-მამად-ხან იმათში ჩადგა, ქალაქი შემოიარეს—სოლოლაკის მთა გადაიარეს და სპარსეთისაკენ გაიმართნენ. ჯავახანმა ჰკითხა: ასე ადრე რათ მიბრძანდებითო?

— «სჯობია სხქაროთ წავიდეთ. მეფე ირაკლი ჭკვიანი ვარა და ბეკის ამბებში გამოცდილი. იმან ქალაქი განგებ დაგუნება; უნდა ჩუმათ ჯარები მოიყუნოს და სულ ერთიან წავუნდინოს, ამისთვის სჯობია სხქაროთ გავემურნეთ.» ეს აღა-მამად-ხანის პასუხია. თუთ ჯავახანის სიტყვა მეფეს ირაკლისთან და ვიდევ ბეკის სსსსლუ....

ქ. ტფილისისა (სე იყო. დარჩენილი ხალხი სულ ტყუილად წაიყვანეს, სიკვდილით კი მავთენი არაღონ მოუკლადით, თუ გული არაღონ გამოიღო. გარდა ამისა ქალაქის შენობები აგრე რიგათ ბევრი არ დაუწავით, უფრო უკეთესი შენობანი დაუწეს და მეფის ირავლის სასახლეც.

შემდგომ ამისა, მეფე ირავლი თელავში გადავიდა თავის ხიზნით, დედოფალი ავანტყოფი იქ დაკლდა, შეუძლებლობისა გამო სიცხის ძლევას დაუწყო და თვითონ ქალაქში ჩამოვიდა ტფილისს, სადაც მწუხარენი დახიზნული ხალხი შეიკრიბნენ და, რადგან შეიძლებოდა, ნუგეშს სცემდა იმათ, რომლებმაცა შენობანი ისევე ისე გააკეთეს მეფის შემწეობით, თუმცა მეფეს ირავლისა (აღარა დარჩა-რა მავთენი, იმ ნივთიერების გარდა, რაც დედოფლის აყრის დროსა გაიტანეს (ზეკითაც ითქვას). ასე განრიგა აღა-მამად-ხანმა მეფის სასახლე. მავრამ მანც მეფე იყო, კიდევ შექმნა თავის შემდგომთა შემწეობა ხალხისა და კიდევ შექმნა.

მეფე ირავლის უკვირდა: მე უფრო სხუა რიგათ მეგონა, რომ დიდს უწყალოებას დამართებდა ხალხსა, იმ ტყუილს დღითი შეწევნით ჩქარა გამოვიხსნით, ბოლოს დროს ისეც მოხდა, თუ იქ დარჩა ვინმე, დიან მტირე, მავრამ აღა-მამად-ხანისაგან ქალაქის აღება მეფისთვისა მძიე იყო და მდიან თქმობდა მასკად: იმისაგან მძიელის ასე ადვილად გალახუა დიდათ სწყინდა, რომელიცა თავის დღეში არ დამარცხებულა. ბოლოს მანც კიდევ, ხელმოკრეთ აძმადრეს აღა-მამად-ხანი მეფეს ირავლიზედ, საიდგანაც სზარსეთით ამბავი მოუვიდა: აღა-მამად-ხან კიდევ ავირებს წამოსკლასაო.

მეფე ირავლიმ მამინკე დიდი კაცები და ზირსლი სასლის შვილები მოიწვია და იმათში ბევრი მძიელის სიტყუილი ითქვა, რომელითაცა უწლამ შეჭვირეს:

— «გაწვიდებით და აღა-მამად-ხანს მავთენს მივატებთო».

მეფე ირავლიმ იმათ გულმოდგინება რომ გაიგონა, უთხრა:

— «მავის დასამტვიცრელად მამ ასე უნდა მოხდეს, რომ მთელი საქართულსო ხალხი ჩუქნი ცოლშვილებით აქ ქ. ტფილისში ჩამოვიდეთ. არამც თუ კაცებმა, დედაკაცებმაც იარაღი უნდა აიღონ. ეს იქნება სისხლის აღება, რაც ამ ქალაქს უყვას».

ამაზედაც სულ ერთიან გაიფიცნენ და მზადებაში შევიდნენ.

ბეერი სასლუგულობაც ჩამოვიდნენ ქალაქში და შეუეს სასლუგულობაც რომ წამოვიდა თელავიდან, ამდროებში ქალაქში მასწავლებელი მოიწინა მეუეს ირეკლისთან: აღა-მამად-ხან ყარაბახში მოკლესო.

ამ ამბის მასწავლებელი იყო ბაიდრის აღმას სულთანის, თვით ამის მიანბო.

— «ყარახში ვიყავ, ეს ამბავი პირველად იქ შევიტყუე. იყო ახალი გათენებული. მაშინვე ცხენზე შევეკე, ძლიან კარგი ცხენიც მყუანდა, რომელიცა ჩაფრულათ წამოველ და ქალაქში ბატონს ვიასულ სამხრობის დროსა. იმდროს ბატონი თავის დამწუარს ნასწავლართან იდგა თავის დიდრონის კატებითა და რაღასაც ლაშარაკობდნენ. ცხენი ისე მივაჭენე და ბატონს დაუმახე: ბატონო გამარჯვება მიმილოცავს. და ამასთან ცხენიდან გადმოვსტი. ბატონმა შეამხედა, მიცნა და მაშინვე ჩემთან მოვიდა, მკითხა: რა ამბავია? — აღა-მამად-ხან ყარაბახში მოკლეს-მეთქი. ბატონს დიდათ იამა, მაგრამ სხულები ვი შეწუხდნენ: ესეც ჩუწნი უბედურობა არის, რომ მაგერი ვერ მივაგვიით აღა-მამად-ხანსა».

თათრისაგან ეს ამბავი ასე მამეწონა და ასე მიამა, რომ ამის პატრიარქისტუისთისა ამის მასწავლობა ასე წვრილად დაუწერე. იმ დროებში დიდი ერთგულნიც იყვნენ ქუჩშეკრდომი თათრები ირაკლისა. მაშინ როდესაც რომ ზოგიერთი სომხებისაგან და ზოგიერთის ქართულელის თავადისაგან საქართულელ დიღუპა.

მეუე ირაკლიმ მაშინვე დედოფალთან მასწავლებელი გაგზავნა: აღა-მამად-ხან ყარაბახში მოკლესო. და ესეც შეუთუალა: ნულარ მოხუდად, მე ჩქარა მოკალ შენთან, როდისაც აქ საქმეს მოვრჩებიო. მასუგან ყოველს ეკლესიებში სადღესასწაულელ პარაკლისები გადასდევინა და დიდი მადლობა შესწირეს ღმერთსა!

ძლიან კარგი მოხდა საქართულელისათვის, რომ აღა-მამად-ხან მოკლეს, თორემ თუ არ მოკლათ, უფრო საზინდარი ღალატი იყო მომზადებული, მთელი საქართულელი უნდა გაეხსრებიინათ. ამ განზრახვით მოდიოდა აღა-მამად-ხანი, როგორც დიდი შახბახ.

აღა-მამად-ხანის შემდგომით, რადესაც მეფე ირაკლიმ განჯის ციხე აიღო, განჯის ხანი ჯავახთან გამოიყუანა (აღა-მამად-ხანის ნათესავი იყო და მეგობარიც. თვით იმან წამოიყუანა საქართველში) და ბოლოდროს კარგათ დიანსლგავა, ის უკანასკნელი საქართველოს გახსნების ამბავი, იმას ეახლა; ვინც მიზეზი ყოფილიყო, ისიც ეთქვა და ბევრი სხვა ამბებიც... ისინი მომავლისათვის შეეინახათ. მაგრამ იმ საიდუმლოს ამბების გაგებით მეფის ირაკლის შიშმა აღარ გაიღიმა და კიდევ დასწუღდა.

ჩემს უმწველს კაცობაში, ჯერ რომ ჯუარ-დაწერილი არ ვიყავ და ახლათ ვი დავინიშნე, იმ დროს ერთს საღამომად, ჩემის სიმამრის სიძის დის ქმართან თ. ელიაზარ ფალავანდიშვილთან ვიყავით (მეფის გიორგის მდივანთან) თვით ჩემი სიმამრი დავით ბაჩათაშვილი, ჩემი მამიდაშვილის ქმარი, ნინია მელიქიშვილი, ანტონ ქათალიკოზის ნაზირი, აზნაური ნიკოლოზი ელიაზარის შვილი, მეფის ირაკლის, მეფის გიორგის და იმათი მთელი სასლუგობისა აქიმაში აზნაური ივანე კარაგვის შვილი და მე.

უწინ მანინც ასე იყო, რადისაც ძუღლები შეიყრებოდნენ, სულ ძუღლს ამბავს უბნობდნენ, ნამეტნავად მეფის ირაკლისას, რომელთაც ჩუღლებრივ ირაკლის ამბავი ჩამოაგდეს და თვით ის კარგს ამბავად თვითას ასე ამოიხსნებოდნენ, რომ მართლად მძიმეთ. შემდგომ ნინიამ თქვა მწუხარებით:

— „სწორეთ ვიტყვი. თუ მეფეს ირაკლის ის უბედურება არ შემთხუჭდა, აღა-მამად-ხანისაგან ამ ქალაქის აღება, მეფის ირაკლის წმინდა ხაწილებათ დასჭრიდნენ საქართველოს ხალხი, შესანასად“.

ელიაზარ მდივანის პასუხი:—«ჩემო ძმაო ნინია, მე ყუჩქალაფერი წერილად ვიცი და ესლა აღარც დაუმალა, აქ იმისთანა არავინ არის, რომ დასამალავი იყოს. მეფეს ირაკლის ვინ რას დააკლებდა, მაგრამ ლალატობას რა გაეწეობა.» ამასთან აღაღო შირი და რამთენი რაები თქვა...

მასუკან ივანე აქიმაშვილი:—«მე ყოველთვის მეფეს ირაკლისთან ად ბატონიშვილებთან ვიყავი, ეს თქუჩნც კარგათ იცით და კარგა-

დაც გეხსომებათ». მოჭყუა და დიას ბეჭი ილხაზაძეს და ესეც და-
უმატა:—«ამას აქ ვამბობ, თორემ სხუაგან პინს მოკუგუჭამდი ამაზე».

ჩემს სიმამრმა:—«ძლივს ერთი ადგილი შეგვხვდა, სადაც უუჭ-
ლას და სწორეთ ვიტყუთ. თქუშნც კარგათ იცით, რომ იმავე ჩემის
ყმაწვილობითვე ბატონიშვილს დაკითხვას ვახლდი და ამის გამო
შეც უნდა ვიცოდე იმათი ამბავი». მეც დაიწყო და ამანაც ბეჭი
თქვა.

ბოლოს ნიკოლოზ ნაზირმა თქვა:—«მართლაც, რომ დიას
იშვიტად შეგვხვდება ხოლმე ასე მეგობრულად სანდო ღვაწლია.
მე ანტონ ქათალიკოზის გარდადილი ვარ, თქუშნც იცით ესა და
თანაც გადავყვე რუსეთში და ქალაქიღვანაც რომ გავიდნენ რაშაფა-
თის ღმრის აღა-მამად-სანის დროსა, მე ქუშვითი გავუძეხ დედოფალსა
და ქათალიკოზსა; ცხენი ვერ ვიშოვე, ისე საჩქაროთ წავიდნენ. ბა-
ტონიშვილი ამითი დედაც იქ ცხენით მოხმანდებოდა (ჩემსედ მო-
ლო კელი) თავის ძმის ანტონ ქათალიკოზის გვერდით, რომელიცა
დიას ბეჭის ღვაწლით დაუსწრებლად შეუყვანა ირავლისთან და ან-
ტონი ქათალიკოზთან, იმათ სავადუმილს ღვაწლით; ასე მუნდობ-
დნენ მე ისინი. კარგათაც მისხარის იმათი ღვაწლით». ამასთან და-
იწყო და იმან უფრო ბეჭი ილხაზაძეს.

მარტო იმათგან ხომ არ გამოვირთავ აღა-მამად-სანის ამბები,
რადგენი ვიდე სსუბისაგან შემოიტყვიან (ზოგიერთი ამ აღწერასთან
ჩანს), რომლისაცა ნახვედრად არ დამიწერია აქ, ამ აღწერაში და არც
მომატყუელი საჭიროა, ესეც ვიძარა.

იმ ძუღლის ამბებისა გავხედა დიდათ მიყუარდა ყმაწვილ-
ობით და ის ძუღლებიც არ მალავდნენ ჩემთან, არც ჩემს ყმაწვილ-
ობაში და არც ჩემს ყმაწვილს ვაცობაში. დამისომდნენ გუშვრდით,
მამიყუებოდნენ და თან ამას მეუბნებოდნენ: ნუჩავის ვი ნუ ეტყვი.
იქნება თქუან, ვინც ამას წავიკითხავს: რად მალავდნენ?—რადაც
მალავდნენ, ვერ ამას დავეხსნათ.

Handwritten scribble in the top left corner.

Handwritten text: - 211.

საქართველოს
საბჭოთავო
საგარეო
აღმსრებელი
ბიუროს
სტამბა